II

(Ανακοινώσεις)

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΠΡΟΕΡΧΟΜΕΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΟΡΓΑΝΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ανακοίνωση της επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων από τα εθνικά δικαστήρια

(2009/C 85/01)

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Το 2005, η Επιτροπή ενέκρινε οδικό χάρτη για τη μεταρρύθμιση των κρατικών ενισχύσεων, το σχέδιο δράσης για τις κρατικές ενισχύσεις ([1]) (εφεξής «σχέδιο δράσης»), με στόχο να βελτιωθούν η αποτελεσματικότητα, η διαφάνεια, η αξιοπιστία και η προβλεψιμότητα του καθεστώτος κρατικών ενισχύσεων της Συνθήκης ΕΚ. Βασικός άξονας του σχεδίου δράσης είναι η αρχή «λιγότερες και καλύτερα στοχευμένες κρατικές ενισχύσεις». Πρωταρχικός στόχος είναι να ενθαρρυνθούν τα κράτη μέλη να μειώσουν το σύνολο των ενισχύσεων και παράλληλα να διοχετεύσουν τους πόρους που διαθέτουν για κρατικές ενισχύσεις προς τη στήριξη οριζόντιων στόχων κοινού ενδιαφέροντος. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή επιβεβαίωσε εκ νέου την προσήλωσή της στην υιοθέτηση μιας αυστηρής προσέγγισης απέναντι στις παράνομες και ασυμβίβαστες ενισχύσεις. Στο σχέδιο δράσης τονίζεται η ανάγκη για καλύτερα στοχευμένη εφαρμογή και παρακολούθηση των κρατικών ενισχύσεων που χορηγούνται από τα κράτη μέλη και επισημαίνεται ότι η προσφυγή ιδιωτών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων θα μπορούσε να συμβάλει στην επίτευξη του στόχου αυτού, εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη πειθαρχία στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων ([2]).

2. Πριν από την έγκριση του σχεδίου δράσης, η Επιτροπή είχε ήδη ασχοληθεί με το ρόλο των εθνικών δικαστηρίων στην ανακοίνωση σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και της Επιτροπής στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, η οποία δημοσιεύθηκε το 1995 ([3]) (εφεξής «ανακοίνωση του 1995»). Με την ανακοίνωση του 1995 θεσπίστηκαν μηχανισμοί συνεργασίας και ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ Επιτροπής και εθνικών δικαστηρίων.

3. Το 2006, η Επιτροπή ανέθεσε την εκπόνηση μελέτης σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων σε εθνικό επίπεδο ([4]) (εφεξής «μελέτη»). Στόχος της μελέτης ήταν να γίνει μια διεξοδική ανάλυση των προσφυγών ιδιωτών για την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων στα διάφορα κράτη μέλη. Η μελέτη κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, μεταξύ 1999 και 2006, παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση των διαφορών με αντικείμενο κρατικές ενισχύσεις σε επίπεδο κρατών μελών ([5]).

4. Παρά ταύτα, φάνηκε επίσης από τη μελέτη ότι μεγάλος αριθμός των σχετικών διαδικασιών σε επίπεδο κρατών μελών δεν αποσκοπούσε στη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων που είχαν τα οικεία μέτρα κρατικών ενισχύσεων στον ανταγωνισμό. Αυτό συνάγεται από το γεγονός ότι σχεδόν τα δύο τρίτα των δικαστικών αποφάσεων που αναλύθηκαν αφορούσαν προσφυγές φορολογούμενων οι οποίοι ζητούσαν απαλλαγή από φερόμενη ως μεροληπτική επιβολή (φορολογικού) βάρους ([6]) και προσφυγές από αποδέκτες ενισχύσεων οι οποίοι αμφισβητούσαν την ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών

([1]) Σχέδιο δράσης για τις κρατικές ενισχύσεις. Λιγότερες και καλύτερα στοχευμένες κρατικές ενισχύσεις: οδικός χάρτης για τη μεταρρύθμιση των κρατικών ενισχύσεων 2005-2009, COM(2005) 107 τελικό.
([2]) Σχέδιο δράσης, σημεία 55 και 56.
([3]) ΕΕ C 312 της 23.11.1995, σ. 8.
([4]) Δημοσιεύεται στη διεύθυνση http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/studies_reports.cfm Η μελέτη κάλυπτε μόνο την Ευρώπη των 15.
([5]) Συνολική αύξηση από 116 υποθέσεις σε 357.
([6]) Ποσοστό 51 % του συνόλου των αποφάσεων.

ενισχύσεων ([7]). Ο αριθμός των προσφυγών που αποσκοπούσαν στην επιβολή συμμόρφωσης προς τους κανόνες περί κρατικών ενισχύσεων ήταν σχετικά μικρός. Οι προσφυγές ανταγωνιστών κατά αρχής κράτους μέλους για αποζημίωση, ανάκτηση και/ή ασφαλιστικά μέτρα βάσει της παραγράφου 3 του άρθρου 88 της Συνθήκης αντιπροσώπευαν μόλις 19 % των αποφάσεων που αναλύθηκαν, ενώ οι άμεσες προσφυγές ανταγωνιστών κατά αποδεκτών ενισχύσεων αντιπροσώπευαν μόλις 6 %.

5. Παρότι, όπως φαίνεται από τη μελέτη, οι προσφυγές ιδιωτών για την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων έχουν διαδραματίσει σχετικά περιορισμένο ρόλο μέχρι σήμερα, η Επιτροπή θεωρεί ότι μπορούν να είναι εξαιρετικά επωφελείς για την πολιτική των κρατικών ενισχύσεων. Η διαδικασία ενώπιον εθνικού δικαστηρίου δίνει σε τρίτους τη δυνατότητα να θέσουν και να επιλύσουν πολλά προβλήματα που άπτονται των κρατικών ενισχύσεων απευθείας σε εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, με βάση τη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), τα εθνικά δικαστήρια προσφέρουν στους ενάγοντες πολύ αποτελεσματικά μέσα έννομης προστασίας σε περίπτωση παράβασης των κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων, γεγονός το οποίο μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της γενικότερης πειθαρχίας σε θέματα κρατικών ενισχύσεων.

6. Ως εκ τούτου, κεντρικός στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να ενημερώσει τα εθνικά δικαστήρια και τους τρίτους ενδιαφερόμενους για τα διαθέσιμα μέσα παροχής έννομης προστασίας σε περίπτωση παράβασης των κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων και να τα καθοδηγήσει όσον αφορά την εφαρμογή των κανόνων αυτών στην πράξη. Πέραν τούτου, η Επιτροπή επιδιώκει την ανάπτυξη της συνεργασίας της με τα εθνικά δικαστήρια, θεσπίζοντας πιο εύχρηστα εργαλεία, τα οποία θα διευκολύνουν το καθημερινό έργο των εθνικών δικαστών.

7. Η παρούσα ανακοίνωση αντικαθιστά την ανακοίνωση του 1995 και δεν προδικάζει οποιαδήποτε ερμηνεία των εφαρμοστέων διατάξεων της συνθήκης και των κανονιστικών διατάξεων από τα κοινοτικά δικαιοδοτικά όργανα. Συμπληρωματικές πληροφορίες που απευθύνονται προς τα εθνικά δικαστήρια θα δημοσιευθούν στον δικτυακό τόπο της Επιτροπής.

2. **ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΠΕΡΙ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ**

2.1. **Γενικά**

2.1.1. *Ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης*

8. Το πρώτο θέμα το οποίο αντιμετωπίζουν τα εθνικά δικαστήρια και οι δυνητικοί ενάγοντες κατά την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης είναι κατά πόσον το συγκεκριμένο μέτρο συνιστά όντως κρατική ενίσχυση υπό την έννοια της Συνθήκης.

9. Το άρθρο 87 παράγραφος 1 της Συνθήκης καλύπτει «*ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη μέλη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό διά της ευνοϊκής μεταχειρίσεως ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής, κατά το μέτρο που επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές*».

10. Το ΔΕΚ έχει αποφανθεί ρητά ότι τα εθνικά δικαστήρια, όπως και η Επιτροπή, έχουν αρμοδιότητα να ερμηνεύουν την έννοια της κρατικής ενίσχυσης ([8]).

11. Η έννοια της κρατικής ενίσχυσης είναι ευρύτερη από την έννοια της επιχορήγησης ([9]). Καλύπτει επίσης, μεταξύ άλλων, τις φορολογικές ελαφρύνσεις και τις επενδύσεις που χρηματοδοτούνται με

([7]) Ποσοστό 12 % του συνόλου των αποφάσεων.

([8]) Υπόθεση 78/76 *Steinike & Weinlig*, Συλλογή 1977, σ. 595, σκέψη 14· υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, Συλλογή 1996, σ. I-3547, σκέψη 49· υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, Συλλογή 1991, σ. I-5505, σκέψη 10 και υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, Συλλογή 2006, σ. I-9957, σκέψη 39.

([9]) Υπόθεση C-308/01 *GIL Insurance και λοιποί*, Συλλογή 2004, σ. I-4777, σκέψη 69· υπόθεση C-387/92 *Banco Exterior de España* κατά *Ayuntamiento de Valencia*, Συλλογή 1994, σ. I-877, σκέψη 13 και υπόθεση C-295/97 *Piaggio*, Συλλογή 1999, σ. I-3735, σκέψη 34· υπόθεση C-39/94 *SFEI*, όπως προαναφέρθηκε στην υποσημείωση 8, σκέψη 58· υπόθεση C-237/04 *Enirisorse*, Συλλογή 2006, σ. I-2843, σκέψη 42 και υπόθεση C-66/02 *Italy* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 2005 σ. I- 10901, σκέψη 77.

κρατικούς πόρους και πραγματοποιούνται σε συνθήκες υπό τις οποίες ένας ιδιώτης επενδυτής θα είχε αρνηθεί τη στήριξή του ([10]). Υπό αυτή την έννοια, είναι αδιάφορο εάν η ενίσχυση χορηγείται απευθείας από το κράτος ή από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς που αυτό ιδρύει ή ορίζει ως υπεύθυνους για τη χορήγησή της ([11]). Ωστόσο, προϋπόθεση για να θεωρηθεί κρατική ενίσχυση η οικονομική στήριξη με πόρους του δημοσίου είναι να συνεπάγεται ευνοϊκή μεταχείριση ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής (επιλεκτικότητα), σε αντίθεση προς τα γενικά μέτρα για τα οποία δεν ισχύουν οι διατάξεις του άρθρου 87 παράγραφος 1 της συνθήκης ΕΚ ([12]). Επιπλέον, η ενίσχυση πρέπει να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό και να επηρεάζει τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές ([13]).

12. Το ερώτημα κατά πόσον συγκεκριμένα μέτρα μπορούν να χαρακτηριστούν κρατικές ενισχύσεις απασχόλησε συχνά τη νομολογία των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων ([14]) και την Επιτροπή κατά τη λήψη των αποφάσεών της. Επιπλέον, η Επιτροπή εξέδωσε λεπτομερείς κατευθυντήριες γραμμές για σειρά σύνθετων ζητημάτων, όπως η εφαρμογή της αρχής του ιδιώτη επενδυτή ([15]) και του κριτηρίου του ιδιώτη πιστωτή ([16]), οι συνθήκες υπό τις οποίες οι κρατικές εγγυήσεις πρέπει να θεωρούνται κρατική ενίσχυση ([17]), η μεταχείριση των πωλήσεων ακινήτων του δημοσίου ([18]), η ιδιωτικοποίηση και αντίστοιχες κρατικές πράξεις ([19]) οι ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (de minimis) ([20]), η ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων ([21]), η άμεση φορολογία των επιχειρήσεων ([22]), οι επενδύσεις επιχειρηματικών κεφαλαίων ([23]) και οι ενισχύσεις έρευνας, ανάπτυξης και καινοτομίας ([24]). Η νομολογία, οι κατευθυντήριες γραμμές και οι προηγούμενες αποφάσεις της Επιτροπής μπορούν να προσφέρουν πολύτιμη βοήθεια στα εθνικά δικαστήρια και στους δυνητικούς ενάγοντες όσον αφορά τις κρατικές ενισχύσεις.

13. Σε περίπτωση ύπαρξης αμφιβολιών σχετικά με την ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να ζητήσουν γνωμοδότηση της Επιτροπής, όπως προβλέπεται στο τμήμα 3

([10]) Πρβλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Jacobs στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-278/92, C-279/92 και C-280/92, *Ισπανία* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 1994, σ. I-4103, σκέψη 28: «Κρατική ενίσχυση χορηγείται οσάκις ένα κράτος μέλος διαθέτει σε μια επιχείρηση χρηματοοικονομικά μέσα τα οποία, κατά την κανονική πορεία των πραγμάτων, δεν θα παρείχε ιδιώτης επενδυτής κατ' εφαρμογήν συνήθων εμπορικών κριτηρίων και ανεξαρτήτως άλλων σκέψεων κοινωνικού, πολιτικού ή φιλανθρωπικού χαρακτήρα».

([11]) Υπόθεση 290/83 *Επιτροπή* κατά *Γαλλίας*, Συλλογή 1985, σ. 439, σκέψη 14 και υπόθεση C-482/99 *Γαλλία* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή σ. 2002, I-4397, σκέψεις 36 έως 42.

([12]) Ο γενικός εισαγγελέας Darmon αναλύει σαφώς την εν λόγω διάκριση στις προτάσεις του στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-72/91 και C-73/91 *Sloman Neptun* κατά *Bodo Ziesemer*, Συλλογή 1993, σ. I-887.

([13]) Βλέπε, μεταξύ άλλων, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-393/04 και C-41/05 *Air Liquide Industries Belgium*, Συλλογή 2006, σ. I-5293, σκέψεις 33 έως 36, υπόθεση C-222/04 *Cassa di Risparmio de Firenze και λοιποί*, Συλλογή 2006, σ. I-289, σκέψεις 139 έως 141 και υπόθεση C-310/99 *Ιταλία* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 2002, σ. I-2289, σκέψεις 84 έως 86.

([14]) Καλό παράδειγμα είναι η απόφαση Altmark του ΔΕΚ, υπόθεση C 280/00 *Altmark Trans GmbH* και *Regierungspräsidium Magdeburg* κατά *Nahverkehrsgesellschaft Altmark GmbH*, Συλλογή 2003, σ. I-7747.

([15]) Σχετικά με τη δοκιμή του ιδιώτη επενδυτή γενικά, βλ. υπόθεση C-142/87 *Βέλγιο* κατά *Επιτροπής* (Tubemeuse), Συλλογή 1990, σ. I-959· υπόθεση C-305/89 *Ιταλία* κατά *Επιτροπής* (Alfa Romeo), Συλλογή 1991, σ. I-1603, σκέψεις 19 και 20. Όπως στη λεπτομερή της αιτιολόγηση βλ. συνεκδικασθείσες υποθέσεις T-228/99 και T-233/99 *Westdeutsche Landesbank Girozentrale* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 2003, σ. II-435, σκέψεις 245 και επόμενες. Βλ. επίσης ΕΚ 9-1984· η ανακοίνωση αυτή περιλαμβάνεται και στον τόμο ΙΙΑ της έκδοσης «η νομοθεσία περί ανταγωνισμούς τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες» και ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 92 και 93 της συνθήκης ΕΟΚ και του άρθρου 5 και της οδηγίας 80/723/ΕΟΚ επί των δημοσίων επιχειρήσεων στον κλάδο της μεταποίησης (ΕΕ C 307 της 13.11.1993, σ. 3). Όσον αφορά την εφαρμογή της εν λόγω αρχής σχετικά με τη χρηματοδότηση των αερολιμένων, βλ. κοινοτικές κατευθύνσεις για τη χρηματοδότηση των αερολιμένων και τις κρατικές ενισχύσεις σε αεροπορικές εταιρείες για την έναρξη νέων γραμμών με αναχώρηση από περιφερειακούς αερολιμένες (ΕΕ C 312 της 9.12.2005, σκέψεις 42 έως 52, σ. 1).

([16]) Υπόθεση C-342/96 *Ισπανία* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 1999, σ. I-2459, σκέψη 34 και υπόθεση C-256/97 *DM Transport*, Συλλογή 1999, σ. I-3913, σκέψη 25.

([17]) Ανακοίνωση της Επιτροπής για την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις κρατικές ενισχύσεις με τη μορφή εγγυήσεων (ΕΕ C 155 της 20.6.2008, σ. 10).

([18]) Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με στοιχεία κρατικής ενίσχυσης στις πωλήσεις γηπέδων-οικοπέδων και κτιρίων από τις δημόσιες αρχές (ΕΕ C 209 της 10.7.1997, σ. 3).

([19]) XXIII έκθεση της πολιτικής ανταγωνισμού, παράγραφοι 401 έως 402 και υπόθεση C-278/92 *Ισπανία* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 1994, σ. I-4103.

([20]) Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1998/2006 της Επιτροπής, της 15ης Δεκεμβρίου 2006, για την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (ΕΕ L 379 της 28.12.2006, σ. 5)· κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 875/2007 της 24ης Ιουλίου 2007 της Επιτροπής, για την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας στον τομέα της αλιείας και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1860/2004 (ΕΕ L 193 της 25.7.2007, σ. 6)· και κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1535/2007 της Επιτροπής, της 20ής Δεκεμβρίου 2007 για την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (de minimis) στον τομέα της παραγωγής γεωργικών προϊόντων (ΕΕ L 337 της 21.12.2007, σ. 35).

([21]) Ανακοίνωση της Επιτροπής προς τα κράτη μέλη βάσει του [άρθρου 93 παράγραφος 1] της Συνθήκης για την εφαρμογή των άρθρων [92] και [93] της Συνθήκης στη βραχυπρόθεσμη ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων (ΕΕ C 281 της 17.9.1997, σ. 4), όπως τροποποιήθηκε τελευταία με την ανακοίνωση της Επιτροπής προς τα κράτη μέλη σχετικά με την τροποποίηση της ανακοίνωσης βάσει του άρθρου 93 παράγραφος 1 της Συνθήκης για την εφαρμογή των άρθρων [92] και [93] της Συνθήκης στη βραχυπρόθεσμη ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων (ΕΕ C 325 της 22.12.2005, σ. 22).

([22]) Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις στα μέτρα που σχετίζονται με την άμεση φορολογία των επιχειρήσεων (ΕΕ C 384 της 10.12.1998, σ. 3).

([23]) Κοινοτικές κατευθυντήριες γραμμές για τις κρατικές ενισχύσεις που χορηγούνται για την προώθηση των επενδύσεων επιχειρηματικών κεφαλαίων σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΕΕ C 194 της 18.8.2006, σ. 2).

([24]) Κοινοτικό πλαίσιο σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις για την έρευνα και ανάπτυξη και την καινοτομία (ΕΕ C 323 της 30.12.2006, σ. 1).

της παρούσας ανακοίνωσης, με την επιφύλαξη της δυνατότητας ή της υποχρέωσης των εθνικών δικαστηρίων να παραπέμψουν το ζήτημα στο ΔΕΚ για την έκδοση προδικαστικής απόφασης σύμφωνα με το άρθρο 234 της Συνθήκης.

2.1.2. *Υποχρέωση αναστολής της εφαρμογής*

14. Σύμφωνα με το άρθρο 88 παράγραφος 3 της συνθήκης ΕΚ, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να εφαρμόσουν μέτρα κρατικών ενισχύσεων χωρίς προηγούμενη έγκριση της Επιτροπής (υποχρέωση αναστολής):

«Η Επιτροπή ενημερώνεται εγκαίρως περί των σχεδίων που αποβλέπουν να θεσπίσουν ή να τροποποιήσουν τις ενισχύσεις, ώστε να δύναται να υποβάλει τις παρατηρήσεις της. Αν κρίνει ότι σχέδιο ενισχύσεως δεν συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, κατά το άρθρο 87, κινεί αμελλητί τη διαδικασία που προβλέπεται από την παράγραφο 2. Το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν δύναται να εφαρμόσει τα σχεδιαζόμενα μέτρα πριν η Επιτροπή καταλήξει σε τελική απόφαση.» ([25])

15. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις μπορούν να χορηγηθούν νόμιμα κρατικές ενισχύσεις χωρίς να απαιτείται έγκριση της Επιτροπής:

α) τις περίπτωση μέτρου που εμπίπτει σε κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορία, ο οποίος εκδίδεται στο πλαίσιο του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 994/98 του Συμβουλίου της 7ης Μαΐου 1998 για την εφαρμογή των άρθρων 92 και 93 της συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σε ορισμένες κατηγορίες οριζόντιων ενισχύσεων («εξουσιοδοτικός κανονισμός») ([26]). Εφόσον το μέτρο πληροί όλες τις απαιτήσεις του κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορία, το κράτος μέλος απαλλάσσεται από την υποχρέωση κοινοποίησης του σχεδιαζόμενου μέτρου ενίσχυσης και δεν ισχύει η υποχρέωση αναστολής. Βάσει του εξουσιοδοτικού κανονισμού, η Επιτροπή εξέδωσε αρχικά αρκετούς κανονισμούς απαλλαγής κατά κατηγορία ([27]), ορισμένοι από τους οποίους εν τω μεταξύ αντικαταστάθηκαν από τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 800/2008 της Επιτροπής της 6ης Αυγούστου 2008 με τον οποίο ορισμένες κατηγορίες ενισχύσεων κηρύσσονται συμβατές με την κοινή αγορά κατ' εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης ([28])

β) ομοίως, μια υπάρχουσα ενίσχυση ([29]) δεν υπόκειται σε υποχρέωση αναστολής. Αυτό περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, ενίσχυση που χορηγήθηκε στο πλαίσιο καθεστώτος που προϋπήρχε της ένταξης κράτους μέλους στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή καθεστώτος που είχε εγκριθεί στο παρελθόν από την Επιτροπή ([30]).

([25]) Η υποχρέωση αναστολής επαναλαμβάνεται στο άρθρο 3 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 659/1999 του Συμβουλίου της 22ας Μαρτίου 1999 για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου [93] της Συνθήκης (ΕΕ L 83 της 27.3.1999, σ. 1) («διαδικαστικός κανονισμός»). Όσον αφορά τον ακριβή χρόνο μιας ενίσχυσης, βλ. τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1998/2006 της Επιτροπής της 15ης Δεκεμβρίου 2006, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (ΕΕ L 379 της 28.12.2006, σ. 5), σκέψη 10.

([26]) ΕΕ L 142 της 14.5.1998, σ. 1.

([27]) Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 68/2001 της Επιτροπής της 12ης Ιανουαρίου 2001, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις ενισχύσεις για επαγγελματική εκπαίδευση (ΕΕ L 10 της 13.1.2001, σ. 20), κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 70/2001 της Επιτροπής της 12ης Ιανουαρίου 2001, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις κρατικές ενισχύσεις προς μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΕΕ L 10 της 13.1.2001, σ. 33), κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2204/2002 της Επιτροπής της 12ης Δεκεμβρίου 2002, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις κρατικές ενισχύσεις για την απασχόληση (ΕΕ L 337 της 13.12.2002, σ. 3) και κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1628/2006 της Επιτροπής της 24ης Οκτωβρίου 2006, για την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις εθνικές επενδυτικές ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα (ΕΕ L 302 της 1.11.2006, σ. 29). Η ισχύς των κανονισμών απαλλαγής για τις ΜΜΕ, την επαγγελματική εκπαίδευση και την απασχόληση παρατάθηκε έως την 30ή Ιουνίου 2008 με τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1976/2006 της Επιτροπής της 20ής Δεκεμβρίου 2006, για την τροποποίηση των κανονισμών (ΕΚ) αριθ. 2204/2002, (ΕΚ) αριθ. 70/2001 και (ΕΚ) αριθ. 68/2001, όσον αφορά την παράταση της διάρκειας ισχύος τους (ΕΕ L 368 της 23.12.2006, σ. 85). Ειδικοί κανονισμοί απαλλαγής κατά κατηγορία ισχύουν στους τομείς της γεωργίας και της αλιείας. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 736/2008 της Επιτροπής της 22ας Ιουλίου 2008 περί της εφαρμογής των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις κρατικές ενισχύσεις προς μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στους τομείς της παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας προϊόντων αλιείας (ΕΕ L 201 της 30.7.2008, σ. 16)· κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1857/2006 της Επιτροπής της 15ης Δεκεμβρίου 2006, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της Συνθήκης στις κρατικές ενισχύσεις προς μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της παραγωγής γεωργικών προϊόντων και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 70/2001 (ΕΕ L 358 της 16.12.2006, σ. 3).

([28]) ΕΕ L 214 της 9.8.2008, σ. 3. Ο κανονισμός γενικής απαλλαγής άρχισε να ισχύει στις 29 Αυγούστου 2008. Το άρθρο 44 του εν λόγω κανονισμού προβλέπει τους κανόνες που διέπουν την μετάβαση στο νέο καθεστώς.

([29]) Βλ. άρθρο 1 στοιχείο β) του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 659/1999 του Συμβουλίου της 22ας Μαρτίου 1999 για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 93 της Συνθήκης (ΕΕ L 83 της 27.3.1999, σ. 1).

([30]) Αυτό δεν ισχύει στις περιπτώσεις που το ίδιο το καθεστώς απαιτεί ατομική κοινοποίηση για ορισμένα είδη ενισχύσεων. Σχετικά με την έννοια της υπάρχουσας ενίσχυσης, βλ. επίσης υπόθεση C-44/93 *Namur-Les assurances du crédit* κατά *Office national du ducroire and Belgian State*, Συλλογή 1994, σ. I-3829, σημεία 28 έως 34.

16. Τα εθνικά δικαστήρια ενδέχεται ενίοτε να επιληφθούν υποθέσεων που αφορούν τη δυνατότητα υπαγωγής σε κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορία ή καθεστώς υφιστάμενων ή εγκεκριμένων ενισχύσεων ή αμφότερα. Εφόσον κρίνεται η δυνατότητα υπαγωγής σε τέτοιου είδους κανονισμό ή καθεστώς, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να εκτιμήσει μόνον εάν πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις του κανονισμού ή του καθεστώτος. Δεν μπορεί να εκτιμήσει εάν το μέτρο ενίσχυσης συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, ακόμη και όταν αυτό δεν συμβαίνει, δεδομένου ότι η εν λόγω εκτίμηση εμπίπτει στις αποκλειστικές αρμοδιότητες της Επιτροπής ([31]).

17. Σε περίπτωση που το εθνικό δικαστήριο καλείται να αποφανθεί για την υπαγωγή μέτρου σε καθεστώς εγκεκριμένων ενισχύσεων, μπορεί να ελέγξει μόνο εάν πληρούνται όλοι οι όροι της απόφασης έγκρισης. Εάν τίθεται θέμα, σε εθνικό επίπεδο, σχετικά με το κύρος απόφασης της Επιτροπής, το εθνικό δικαστήριο είναι αναρμόδιο να κηρύξει άκυρες πράξεις κοινοτικών οργάνων ([32]). Όταν τίθεται θέμα κύρους, το εθνικό δικαστήριο δύναται ή σε ορισμένες περιπτώσεις υποχρεούται να παραπέμψει το ζήτημα στο ΔΕΚ για την έκδοση προδικαστικής απόφασης ([33]). Βάσει της αρχής της ασφάλειας δικαίου, όπως ερμηνεύεται από το ΔΕΚ, αποκλείεται ακόμη και η δυνατότητα αμφισβήτησης του κύρους της απόφασης της Επιτροπής με προδικαστική απόφαση εφόσον ο προσφεύγων θα μπορούσε αναμφισβήτητα να έχει προσβάλει την απόφαση της Επιτροπής ενώπιον των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων βάσει του άρθρου 230 της Συνθήκης, αλλά δεν το έπραξε ([34]).

18. Το εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει γνωμοδότηση της Επιτροπής, όπως προβλέπεται στο τμήμα 3 της παρούσας ανακοίνωσης, εφόσον διατηρεί αμφιβολίες σχετικά με τη δυνατότητα υπαγωγής σε κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορία ή σε καθεστώς υφιστάμενης ή εγκεκριμένης ενίσχυσης.

2.1.3. *Ο ρόλος της Επιτροπής και ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων*

19. Το ΔΕΚ έχει κατ' επανάληψη επιβεβαιώσει ότι τόσο τα εθνικά δικαστήρια όσο και η Επιτροπή διαδραματίζουν σημαντικούς, πλην όμως διακριτούς ρόλους όσον αφορά την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων ([35]).

20. Κύριος ρόλος της Επιτροπής είναι ο έλεγχος του συμβιβάσιμου των προβλεπόμενων μέτρων ενίσχυσης με την κοινή αγορά, βάσει των κριτηρίων που θεσπίζονται στο άρθρο 87 παράγραφοι 2 και 3 της Συνθήκης. Η εκτίμηση του συμβιβάσιμου εμπίπτει στις αποκλειστικές αρμοδιότητες της Επιτροπής, η οποία υπόκειται στον έλεγχο των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων. Κατά πάγια νομολογία του ΔΕΚ, τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι αρμόδια να αποφανθούν για το συμβιβάσιμο μέτρου κρατικής ενίσχυσης με τις διατάξεις του άρθρου 87 παράγραφος 2 ή 3 της Συνθήκης ([36]).

21. Ο ρόλος του εθνικού δικαστηρίου εξαρτάται από το εκάστοτε μέτρο ενίσχυσης και από το κατά πόσον το μέτρο αυτό έχει κοινοποιηθεί δεόντως στην Επιτροπή και έχει τύχει έγκρισης:

α) Τα εθνικά δικαστήρια καλούνται συχνά να παρέμβουν σε περιπτώσεις στις οποίες η αρχή κράτους μέλους ([37]) χορηγεί ενίσχυση κατά παράβαση της υποχρέωσης αναστολής. Καταστάσεις του είδους αυτού προκύπτουν είτε διότι δεν έχει γίνει κοινοποίηση της ενίσχυσης είτε διότι η αρχή θέτει την ενίσχυση σε εφαρμογή πριν λάβει την έγκριση της Επιτροπής. Ρόλος των εθνικών δικαστηρίων σε αυτές τις περιπτώσεις είναι να προστατεύουν τα δικαιώματα των θιγόμενων από την παράνομη εφαρμογή της ενίσχυσης ([38]).

([31]) Βλ. παράγραφο 20.
([32]) Βλ. υπόθεση C-119/05 *Lucchini*, Συλλογή 2007, σ. I-6199, σημείο 53.
([33]) Υπόθεση T-330/94 *Salt Union* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 1996, σ. II-1475, σκέψη 39.
([34]) Υπόθεση C-188/92 *TWD Textilwerke Deggendorf* κατά *Γερμανίας*, Συλλογή 1994, σ. I-833, σκέψεις 17, 25 και 26· βλ. επίσης συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-346/03 και C-529/03 *Atzeni και λοιποί*, Συλλογή 2006, σ. I-1875, σκέψη 31, καθώς και υπόθεση C-232/05 *Επιτροπή* κατά *Γαλλίας* (Scott), Συλλογή 2006, σ. I-10071, σκέψη 59.
([35]) Υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 37, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-261/01 και C-262/01 *Van Calster* και *Cleeren*, Συλλογή 2003, σ. I-12249, σκέψη 74 και υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό. π. υποσημείωση 8, σκέψη 41.
([36]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, Συλλογή 2008, σ. I-469, σκέψη 38, υπόθεση C-17/91 *Lornoy και λοιποί* κατά *Βελγικού δημοσίου*, Συλλογή 1992, σ. I-6523, σκέψη 30, καθώς και υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, βλ. παραπάνω υποσημείωση 8, σκέψη 14.
([37]) Περιλαμβάνονται όλες οι αρχές σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.
([38]) Υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψεις 38 και 44, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-261/01 και C-262/01 *Van Calster* και *Cleeren*, ό.π. υποσημείωση 35, σκέψη 75, καθώς και υπόθεση C-295/97 *Piaggio*, ό.π. υποσημείωση 9, σκέψη 31.

β) Τα εθνικά δικαστήρια διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή των αποφάσεων ανάκτησης που λαμβάνονται βάσει του άρθρου 14 παράγραφος 1 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 659/1999 του Συμβουλίου της 22 Μαρτίου 1999 που θέτει λεπτομερείς κανόνες για την εφαρμογή του άρθρου 93 της συνθήκης (διαδικαστικός κανονισμός) ([39]), στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η Επιτροπή αποφαίνεται ότι η παρανόμως χορηγηθείσα ενίσχυση δεν συμβιβάζεται με την κοινή αγορά και διατάζει το κράτος μέλος να ανακτήσει την ασυμβίβαστη ενίσχυση από τον αποδέκτη. Τα εθνικά δικαστήρια επιλαμβάνονται τέτοιων υποθέσεων συνήθως κατόπιν αγωγής που ασκεί ο δικαιούχος για τον έλεγχο της νομιμότητας της αίτησης επιστροφής της ενίσχυσης που εκδίδεται από εθνικές αρχές. Πάντως, βάσει των δικονομικών διατάξεων της εθνικής νομοθεσίας, υπάρχει επίσης δυνατότητα προσφυγής σε άλλου είδους δικαστικές ενέργειες (π.χ. αγωγές εκ μέρους των κρατών μελών κατά του δικαιούχου με στόχο την πλήρη εφαρμογή της απόφασης είσπραξης της Επιτροπής).

22. Παράλληλα με την προάσπιση των ατομικών συμφερόντων, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να λαμβάνουν πλήρως υπόψη την αποτελεσματική και άμεση εφαρμογή ([40]) των διατάξεων του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης και το συμφέρον της Κοινότητας ([41]).

23. Ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων στο πλαίσιο αυτό εκτίθεται αναλυτικότερα στα τμήματα 2.2 και 2.3.

2.2. **Ρόλος των εθνικών δικαστηρίων στην επιβολή του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης – Παράνομες ενισχύσεις**

24. Όπως τα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης, η υποχρέωση αναστολής που θεσπίζεται στο άρθρο 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης παρέχει το δικαίωμα άμεσης άσκησης των ατομικών δικαιωμάτων των θιγόμενων μερών (π.χ. των ανταγωνιστών του δικαιούχου). Τα εν λόγω θιγόμενα μέρη μπορούν να επιβάλουν τα δικαιώματά τους μέσω άσκησης αγωγής ενώπιον των αρμοδίων εθνικών δικαστηρίων κατά του χορηγούντος κράτους μέλους. Η άσκηση τέτοιου είδους αγωγών και κατά συνέπεια η προστασία των δικαιωμάτων των ανταγωνιστών του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους ρόλους των εθνικών δικαστηρίων στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων.

25. Ο ουσιώδης ρόλος που διαδραματίζουν τα εθνικά δικαστήρια εν προκειμένω απορρέει επίσης από το γεγονός ότι η Επιτροπή έχει περιορισμένες αρμοδιότητες προστασίας των ανταγωνιστών ή των τρίτων έναντι της χορήγησης παράνομων ενισχύσεων. Ειδικότερα, όπως αποφάνθηκε το ΔΕΚ στις υποθέσεις Boussac ([42]) και Tubemeuse ([43]), η Επιτροπή δεν δύναται να λάβει τελική απόφαση με την οποία θα διατάσσει την ανάκτηση της ενίσχυσης απλώς και μόνο γιατί η ενίσχυση δεν κοινοποιήθηκε σύμφωνα με το άρθρο 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Συνεπώς, η Επιτροπή οφείλει να διεξαγάγει πλήρη έλεγχο του συμβιβάσιμου, ανεξαρτήτως αν τηρήθηκε ή όχι η υποχρέωση αναστολής ([44]). Ο εν λόγω έλεγχος μπορεί να είναι χρονοβόρος και η δυνατότητα της Επιτροπής να εκδώσει προσωρινή διαταγή ανάκτησης υπόκειται σε πολύ αυστηρούς νομικούς όρους ([45]).

26. Για τον λόγο αυτό, οι αγωγές ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων προσφέρουν σημαντική ένδικη προστασία σε ανταγωνιστές και τρίτους που θίγονται από την παράνομη κρατική ενίσχυση. Η ένδικη προστασία που μπορεί να ζητηθεί ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων περιλαμβάνει:

([39]) ΕΕ L 83 της 27.3.1999, σ. 1.
([40]) Υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψεις 11 και 12, καθώς και υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψεις 39 και 40.
([41]) Υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 48.
([42]) Υπόθεση C-301/87 *Γαλλία* κατά *Επιτροπής* (Boussac), Συλλογή 1990, σ. I-307.
([43]) Υπόθεση C-142/87 *Βέλγιο* κατά *Επιτροπής* (Tubemeuse), Συλλογή 1990, σ. I-959.
([44]) Υπόθεση C-301/87 *Γαλλία* κατά *Επιτροπής* (Boussac), ό.π. υποσημείωση 42, σκέψεις 17 έως 23, υπόθεση C-142/87 *Βέλγιο* κατά *Επιτροπής* (Tubemeuse), ό.π. υποσημείωση 43, σκέψεις 15 έως 19, υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 14, καθώς και υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψη 38.
([45]) Πρβλ. παράγραφο 2 του άρθρου 11 του διαδικαστικού κανονισμού, που απαιτεί να μην υπάρχουν αμφιβολίες περί του χαρακτήρα του συγκεκριμένου μέτρου ως ενίσχυσης, να υπάρχει ανάγκη κατεπείγουσας λήψης μέτρων και να συντρέχει σοβαρός κίνδυνος να προξενηθεί ουσιώδης και ανεπανόρθωτη ζημία σε ανταγωνιστή.

α) παρεμπόδιση καταβολής της παράνομης ενίσχυσης

β) ανάκτηση της παράνομης ενίσχυσης (ασχέτως συμβιβάσιμου)

γ) ανάκτηση τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας

δ) επιδίκαση αποζημίωσης σε ανταγωνιστές και σε τρίτους, καθώς και

ε) προσωρινά μέτρα κατά της παράνομης ενίσχυσης.

27. Τα παραπάνω μέσα ένδικης προστασίας περιγράφονται αναλυτικότερα στα τμήματα 2.2.1 έως 2.2.6.

2.2.1. *Αποτροπή καταβολής της παράνομης ενίσχυσης*

28. Τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να προστατεύουν τα δικαιώματα των θιγόμενων από την παράβαση της υποχρέωσης αναστολής. Οφείλουν, συνεπώς, να διασφαλίζουν ότι θα ισχύουν όλες οι δέουσες έννομες συνέπειες, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, σε περίπτωση παράβασης του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης ([46]). Οι υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων, ωστόσο, δεν περιορίζονται μόνον σε περιπτώσεις στις οποίες η παράνομη ενίσχυση έχει ήδη εκταμιευθεί. Καλύπτουν και περιπτώσεις στις οποίες επίκειται καταβολή παράνομης ενίσχυσης. Στο πλαίσιο των καθηκόντων τους δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να περιφρουρούν τα δικαιώματα των πολιτών έναντι τυχόν παραβίασης ([47]). Συνεπώς, σε περίπτωση επικείμενης εκταμίευσης παράνομης ενίσχυσης, το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να αποτρέψει την καταβολή της.

29. Η υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να αποτρέψουν την καταβολή παράνομης ενίσχυσης μπορεί να απορρέει από διάφορα διαδικαστικά πλαίσια, ανάλογα με τα είδη αγωγών που προβλέπονται από το εθνικό δίκαιο. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, ο ενάγων αμφισβητεί το κύρος της πράξης της εθνικής αρχής με την οποία χορηγείται η παράνομη κρατική ενίσχυση. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η αποτροπή της παράνομης εκταμίευσης συνήθως είναι λογική απόρροια της διαπίστωσης της ακυρότητας της πράξης χορήγησης, λόγω παράβασης των διατάξεων του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης εκ μέρους του κράτους μέλους ([48]).

2.2.2. *Ανάκτηση της παράνομης ενίσχυσης*

30. Σε περίπτωση παρανόμως χορηγηθείσας ενίσχυσης, το εθνικό δικαστήριο επιβάλλει όλες τις έννομες συνέπειες αυτής της παράνομης χορήγησης που προβλέπονται από το εθνικό δίκαιο. Ως εκ τούτου, το εθνικό δικαστήριο καταρχήν οφείλει να διατάσσει την ολοσχερή επιστροφή της παράνομης κρατικής ενίσχυσης από τον αποδέκτη ([49]). Η διαταγή πλήρους ανάκτησης της παράνομης ενίσχυσης αποτελεί μέρος των υποχρεώσεων του εθνικού δικαστηρίου να προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα του προσφεύγοντος (για παράδειγμα ανταγωνιστή) βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Η υποχρέωση επιστροφής του εθνικού δικαστηρίου κατά συνέπεια δεν εξαρτάται από το συμβιβάσιμο του μέτρου ενίσχυσης βάσει του άρθρου 87 παράγραφοι 2 ή 3 της Συνθήκης.

([46]) Υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 12, υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 40, υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 47, καθώς και υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψη 41.

([47]) Βλ. παραπομπές στην υποσημείωση 38.

([48]) Σχετικά με την ακυρότητα της πράξης χορήγησης σε περίπτωση παράβασης του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης από το κράτος μέλος, βλ. υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 12. Βλ. επίσης, ως παράδειγμα, την απόφαση του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της Γερμανίας (Bundesgerichtshof) της 4ης Απριλίου 2003, V ZR 314/02, VIZ 2003, 340, καθώς και την απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 2004, XI ZR 53/03, NVwZ 2004, 636.

([49]) Υπόθεση C-71/04 *Xunta de Galicia*, Συλλογή 2005, σ. I-7419, σκέψη 49, υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψεις 40 και 68, καθώς και υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 12.

31. Δεδομένου ότι τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να διατάσσουν την πλήρη επιστροφή της παράνομης ενίσχυσης ανεξαρτήτως συμβιβάσιμου, η ανάκτηση με προσφυγή ενώπιον εθνικού δικαστηρίου μπορεί να είναι ταχύτερη από την ανάκτηση με καταγγελία ενώπιον της Επιτροπής. Μάλιστα, σε αντίθεση με την Επιτροπή ([50]), το εθνικό δικαστήριο δύναται και οφείλει να περιορίζεται στο να προσδιορίζει εάν το μέτρο συνιστά κρατική ενίσχυση και κατά πόσον εφαρμόζεται σε αυτό η υποχρέωση αναστολής.

32. Παρά ταύτα, η υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να διατάσσουν ανάκτηση δεν είναι απόλυτη. Σύμφωνα με την απόφαση SFEI ([51]), ενδέχεται να συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις υπό τις οποίες δεν θα ήταν σκόπιμο να διαταχθεί η ανάκτηση της ενίσχυσης. Το εφαρμοστέο νομικό κριτήριο εν προκειμένω είναι ανάλογο με αυτό που εφαρμόζεται βάσει των άρθρων 14 και 15 του διαδικαστικού κανονισμού ([52]). Με άλλα λόγια, περιστάσεις οι οποίες δεν κωλύουν την έκδοση διαταγής ανάκτησης από την Επιτροπή δεν δικαιολογούν να μην διαταχθεί η πλήρης ανάκτηση βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης από εθνικό δικαστήριο. Το κριτήριο το οποίο εφαρμόζεται εν προκειμένω από τα κοινοτικά δικαιοδοτικά όργανα είναι πολύ αυστηρό ([53]). Συγκεκριμένα, κατά πάγια νομολογία του ΔΕΚ κατ' αρχήν αποδέκτης παράνομα καταβληθείσας ενίσχυσης δεν μπορεί να επικαλεσθεί την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης προκειμένου να αντιταχθεί στην εκτέλεση διαταγής ανάκτησης της Επιτροπής ([54]), δεδομένου ότι ένας επιμελής επιχειρηματίας θα πρέπει να είναι σε θέση να εξακριβώνει εάν η ενίσχυση που έλαβε κοινοποιήθηκε ή όχι ([55]).

33. Επομένως, προκειμένου να δικαιολογείται η μη έκδοση διαταγής ανάκτησης από το εθνικό δικαστήριο δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, πρέπει να έχει δημιουργηθεί στον αποδέκτη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη από συγκεκριμένο γεγονός ([56]). Αυτό μπορεί να συμβαίνει εάν η ίδια η Επιτροπή έχει παράσχει συγκεκριμένες διαβεβαιώσεις ότι το εν λόγω μέτρο δεν συνιστά κρατική ενίσχυση ή δεν εμπίπτει στην υποχρέωση αναστολής ([57]).

34. Στην απόφαση CELF ([58]), το ΔΕΚ διευκρινίζει ότι το εθνικό δικαστήριο δεν υποχρεούται να διατάξει την ολοσχερή ανάκτηση της παράνομης κρατικής ενίσχυσης εάν, κατά το χρόνο έκδοσης της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου, η Επιτροπή έχει ήδη αποφανθεί ότι η ενίσχυση συμβιβάζεται με την κοινή αγορά. Εφόσον σκοπός της υποχρέωσης αναστολής είναι να διασφαλιστεί η εφαρμογή μόνον των ενισχύσεων που συμβιβάζονται με την κοινή αγορά, μετά την επιβεβαίωση του συμβιβάσιμου από την Επιτροπή δεν αναιρείται πλέον ο εν λόγω σκοπός ([59]). Ως εκ τούτου, υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να προστατεύει τα δικαιώματα των πολιτών σύμφωνα με το άρθρο 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης εξακολουθεί να υφίσταται στις περιπτώσεις στις οποίες δεν έχει ακόμη ληφθεί απόφαση της Επιτροπής, ανεξάρτητα από το αν εκκρεμεί διαδικασία ενώπιόν της ([60]).

([50]) Η οποία πρέπει να διεξάγει έλεγχο του συμβιβάσιμου πριν διατάξει την ανάκτηση, βλ. παραπομπές στην υποσημείωση 44.

([51]) Υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψεις 70 και 71, στις οποίες γίνεται αναφορά στις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Jacobs για την υπόθεση, σκέψεις 73 έως 75. Βλ. επίσης υπόθεση 223/85 *RSV* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 1987, σ. 4617, σκέψη 17 και υπόθεση C-5/89 *Επιτροπή* κατά *Γερμανίας*, Συλλογή 1990, σ. I-3437, σκέψη 16.

([52]) Όσον αφορά το σχετικό εφαρμοζόμενο πρότυπο, βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Jacobs στην υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 75.

([53]) Στο άρθρο 14 προβλέπεται μία και μόνη εξαίρεση από την υποχρέωση της Επιτροπής για ανάκτηση, εφόσον η ανάκτηση αντίκειται σε κάποια γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου. Η μόνη περίπτωση στην οποία κράτος μέλος μπορεί να μην εκτελέσει απόφαση ανάκτησης από την Επιτροπή είναι η ανάκτηση να είναι αντικειμενικά αδύνατη, πρβλ. υπόθεση C-177/06 *Επιτροπή* κατά *Ισπανίας*, Συλλογή 2007, σ. I-7689, σκέψη 46. Βλ. επίσης σημείο 17 της ανακοίνωσης της Επιτροπής για μια αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων της Επιτροπής με τις οποίες τα κράτη μέλη διατάσσονται να ανακτήσουν παράνομες και ασυμβίβαστες κρατικές ενισχύσεις (ΕΕ C 272 της 15.11.2007, σ. 4).

([54]) Υπόθεση C-5/89 *Επιτροπή* κατά *Γερμανίας*, ό.π. υποσημείωση 51, σκέψη 14, υπόθεση C-169/95, *Ισπανία* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 1997, σ. I-135, σκέψη 51, καθώς και υπόθεση C-148/04 *Unicredito Italiano*, Συλλογή 2005, σ. I-11137, σκέψη 104.

([55]) Υπόθεση C-5/89 *Επιτροπή* κατά *Γερμανίας*, ό.π. υποσημείωση 51, σκέψη 14, υπόθεση C-24/95 *Alcan Deutschland*, Συλλογή 1997, σ. I-1591, σκέψη 25 και συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-346/03 και C-529/03 *Atzeni και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 34, σκέψη 64.

([56]) Πρβλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Jacobs στην υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 73 και την υπόθεση 223/85 *RSV* κατά *Επιτροπής*, ό.π. υποσημείωση 51, σκέψη 17.

([57]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-182/03 και C-217/03 *Βέλγιο* και *Forum 187* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 2006, σ. I-5479, σκέψη 147.

([58]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 45, 46 και 55 και υπόθεση C-384/07 *Wienstrom*, απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2008, δεν έχει ακόμη δημοσιευθεί, σκέψη 28.

([59]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψη 49.

([60]) Στην απόφαση επιβεβαιώνεται ρητά η υποχρέωση ανάκτησης που επιβάλλεται από το ΔΕΚ με προγενέστερη νομολογία του, πρβλ. υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψη 41.

35. Εφόσον προηγηθεί θετική απόφαση της Επιτροπής, το εθνικό δικαστήριο δεν υποχρεούται πλέον *βάσει του κοινοτικού δικαίου* να διατάξει την ολοσχερή ανάκτηση, πλην όμως το ΔΕΚ αναγνωρίζει επίσης ρητά ότι ενδέχεται να υφίσταται υποχρέωση ανάκτησης *βάσει του εθνικού δικαίου* ([61]). Στην περίπτωση που υφίσταται υποχρέωση ανάκτησης βάσει του εθνικού δικαίου, δεν θίγεται το δικαίωμα του κράτους μέλους να τη χορηγήσει εκ νέου μεταγενέστερα.

36. Εφόσον το εθνικό δικαστήριο αποφανθεί ότι έγινε εκταμίευση παράνομης ενίσχυσης κατά παράβαση του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, οφείλει να ποσοτικοποιήσει την ενίσχυση προκειμένου να προσδιορίσει το ποσό που πρέπει να ανακτηθεί. Στο έργο αυτό διευκολύνεται από τη νομολογία των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 87 παράγραφος 1 της Συνθήκης και από τις οδηγίες και την προηγούμενες αποφάσεις της Επιτροπής. Σε περίπτωση που είναι δύσκολο να υπολογιστεί το ποσό της ενίσχυσης, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει τη συνδρομή της Επιτροπής, όπως προβλέπεται στο τμήμα 3 της παρούσας ανακοίνωσης.

2.2.3. *Ανάκτηση τόκων*

37. Το οικονομικό πλεονέκτημα που παρέχει η παράνομη ενίσχυση δεν περιορίζεται στο ονομαστικό ύψος της. Ο αποδέκτης, επί πλέον, αποκτά οικονομικό πλεονέκτημα από την πρόωρη καταβολή της ενίσχυσης, δεδομένου ότι, εάν είχε γίνει κοινοποίηση της ενίσχυσης στην Επιτροπή, η καταβολή της θα γινόταν (εάν γινόταν τελικά) σε μεταγενέστερο χρόνο. Επομένως, ο αποδέκτης θα ήταν αναγκασμένος να δανειστεί τα σχετικά ποσά από την κεφαλαιαγορά, καταβάλλοντας τόκους με το επιτόκιο της αγοράς.

38. Αυτό το αδικαιολόγητο χρονικό πλεονέκτημα είναι ο λόγος για τον οποίο, αν διαταχθεί ανάκτηση από την Επιτροπή, το άρθρο 14 παράγραφος 2 του διαδικαστικού κανονισμού απαιτεί ανάκτηση όχι μόνον του ονομαστικού ποσού της ενίσχυσης, αλλά και τόκων από την ημερομηνία κατά την οποία η παράνομη ενίσχυση τέθηκε στη διάθεση του αποδέκτη μέχρι την ημερομηνία της πραγματικής ανάκτησής της. Το επιτόκιο που εφαρμόζεται σε αυτή την περίπτωση καθορίζεται στο άρθρο 9 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 794/2004 της Επιτροπής, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 659/1999 του Συμβουλίου για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 93 της Συνθήκης (εκτελεστικός κανονισμός) ([62]).

39. Στην απόφαση CELF, το ΔΕΚ διευκρινίζει ότι η ανάγκη άρσης του οικονομικού πλεονεκτήματος που απορρέει από την πρόωρη χορήγηση της ενίσχυσης (εφεξής «ανάκτηση τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας») συγκαταλέγεται επίσης στις υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι η πρόωρη καταβολή της παράνομης ενίσχυσης, αν μη τι άλλο, επηρεάζει αρνητικά την ανταγωνιστική θέση των ανταγωνιστών, ανάλογα με τις συνθήκες, νωρίτερα από ό,τι θα έπρεπε. Συνεπώς ο αποδέκτης αποκτά αδικαιολόγητο πλεονέκτημα ([63]).

40. Υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να διατάσσει την ανάκτηση τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας υφίσταται σε δύο διαφορετικές περιπτώσεις:

α) Το εθνικό δικαστήριο οφείλει κανονικά να διατάξει την ολοσχερή ανάκτηση της παράνομης ενίσχυσης δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Στην περίπτωση αυτή, κατά τον προσδιορισμό του συνολικού προς ανάκτηση ποσού οι τόκοι για το χρονικό διάστημα της παρανομίας προστίθενται στο αρχικό ποσό της ενίσχυσης.

([61]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 53 και 55.
([62]) ΕΕ L 140 της 30.4.2004, σ. 1. Σχετικά με τη μέθοδο καθορισμού των επιτοκίων αναφοράς και προεξόφλησης, βλ. την ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την αναθεώρηση της μεθόδου καθορισμού των επιτοκίων αναφοράς και προεξόφλησης (ΕΕ C 14 της 19.1.2008, σ. 6) («ανακοίνωση για το επιτόκιο αναφοράς»).
([63]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 50 έως 52 και 55.

β) Ωστόσο, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να διατάσσει την ανάκτηση τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες, κατ' εξαίρεση, δεν υποχρεούται να διατάξει ολοσχερή ανάκτηση της ενίσχυσης. Όπως επιβεβαιώνεται στην απόφαση CELF, υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να διατάξει την ανάκτηση τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας εξακολουθεί να υφίσταται ακόμη και όταν έχει προηγηθεί θετική απόφαση της Επιτροπής ([64]). Αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό για τους δυνητικούς ενάγοντες, δεδομένου ότι προσφέρει αποτελεσματική προστασία ακόμη και σε περιπτώσεις στις οποίες η ενίσχυση έχει ήδη κηρυχθεί συμβατή με την κοινή αγορά από την Επιτροπή.

41. Προκειμένου τα εθνικά δικαστήρια να εκπληρώσουν την υποχρέωσή τους για ανάκτηση τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας, πρέπει να προσδιορίσουν το προς ανάκτηση ποσό των τόκων. Εν προκειμένω ισχύουν οι ακόλουθες αρχές:

α) Αφετηρία αποτελεί το ονομαστικό ύψος της ενίσχυσης ([65]).

β) Κατά τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου επιτοκίου και της μεθόδου υπολογισμού των τόκων, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να λάβουν υπόψη ότι η ανάκτηση τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας από το εθνικό δικαστήριο εξυπηρετεί τον ίδιο σκοπό με αυτόν που εξυπηρετεί η ανάκτηση τόκων από την Επιτροπή δυνάμει του άρθρου 14 του διαδικαστικού κανονισμού. Επιπλέον, οι απαιτήσεις ανάκτησης τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας απορρέουν από το κοινοτικό δίκαιο και θεμελιώνονται απευθείας στην παράγραφο 3 του άρθρου 88 της Συνθήκης ([66]). Συνεπώς, για τις εν λόγω απαιτήσεις ισχύουν οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας που αναλύονται στο τμήμα 2.4.1 της παρούσας ανακοίνωσης.

γ) Για να διασφαλίζεται συνέπεια προς το άρθρο 14 του διαδικαστικού κανονισμού και συμμόρφωση με την αρχή της αποτελεσματικότητας, η Επιτροπή θεωρεί ότι η μέθοδος υπολογισμού των τόκων που εφαρμόζει το εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί να είναι λιγότερο αυστηρή από αυτήν που προβλέπεται στον εκτελεστικό κανονισμό ([67]). Ως εκ τούτου, ο οι τόκοι για το χρονικό διάστημα της παρανομίας, υπολογίζονται με τη μέθοδο του ανατοκισμού και το επιτόκιο δεν μπορεί να είναι χαμηλότερο από το επιτόκιο αναφοράς ([68]).

δ) Περαιτέρω, κατά την άποψη της Επιτροπής, όπως προκύπτει από την αρχή της ισοδυναμίας, εφόσον η εθνική νομοθεσία προβλέπει αυστηρότερη μέθοδο προσδιορισμού του επιτοκίου από αυτήν που προβλέπεται στον εκτελεστικό κανονισμό, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εφαρμόσει τους αυστηρότερους εθνικούς κανόνες και στις απαιτήσεις δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης.

ε) Η ημερομηνία έναρξης υπολογισμού των τόκων είναι πάντα η ημερομηνία κατά την οποία τέθηκε στη διάθεση του αποδέκτη η παράνομη ενίσχυση. Η καταληκτική ημερομηνία εξαρτάται από τις συνθήκες κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου. Εάν, όπως συνέβη στην υπόθεση CELF, η ενίσχυση είχε ήδη εγκριθεί από την Επιτροπή, καταληκτική ημερομηνία είναι η ημερομηνία της απόφασης της Επιτροπής. Ειδάλλως, οι τόκοι για όλο το χρονικό διάστημα της παρανομίας υπολογίζονται μέχρι την ημερομηνία επιστροφής της ενίσχυσης από τον αποδέκτη. Όπως επιβεβαιώθηκε στην υπόθεση «CELF», πρέπει επίσης να εφαρμοστούν οι τόκοι για την περίοδο της παρανομίας μεταξύ της έκδοσης θετικής απόφασης της Επιτροπής και της μετέπειτα ακύρωσης της εν λόγω απόφασης από τα κοινοτικά δικαστήρια ([69]).

([64]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 52 και 55.
([65]) Βλ. σημείο 36. Φόροι που καταβλήθηκαν στο ονομαστικό ποσό της ενίσχυσης μπορούν να ανακτηθούν, βλ. υπόθεση T-459/93 *Siemens* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 1995, σ. II-1675, σκέψη 83.
([66]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 52 και 55.
([67]) Βλ. κεφάλαιο V του εκτελεστικού κανονισμού.
([68]) Βλ. υποσημείωση 62.
([69]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ο.π υποσημείωση 36, σκέψη 69.

42. Σε περίπτωση αμφιβολίας, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει τη συνδρομή της Επιτροπής, όπως προβλέπεται στο τμήμα 3 της παρούσας ανακοίνωσης.

2.2.4. *Αποζημίωση*

43. Στο πλαίσιο του ρόλου τους δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, τα εθνικά δικαστήρια μπορεί να χρειασθεί να αποφανθούν σχετικά με αγωγές αποζημίωσης για ζημίες που υπέστησαν ανταγωνιστές ή τρίτοι λόγω της παράνομης κρατικής ενίσχυσης ([70]). Οι εν λόγω αγωγές αποζημίωσης κατά κανόνα στρέφονται κατά της αρχής που χορηγεί την κρατική ενίσχυση. Έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους ενάγοντες, διότι, σε αντίθεση με αγωγές που αποσκοπούν απλώς στην ανάκτηση της ενίσχυσης, εάν γίνουν δεκτά τα αιτήματά τους, οι ενάγοντες επιτυγχάνουν άμεση χρηματική αποκατάσταση των ζημιών που υπέστησαν.

44. Το ΔΕΚ έχει κατ' επανάληψη αποφανθεί ότι οι θιγόμενοι τρίτοι μπορούν να απαιτήσουν αποζημίωση *βάσει του εθνικού δικαίου* ([71]). Προφανώς, οι προσφυγές αυτές εξαρτώνται από τους εθνικούς νομικούς κανόνες. Συνεπώς, συνεπώς οι νομικές βάσεις στις οποίες έχουν στηριχθεί οι ενάγοντες στο παρελθόν διαφέρουν σημαντικά από το ένα κράτος μέλος στο άλλο.

45. Ανεξαρτήτως της δυνατότητας άσκησης αγωγής αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου, η παράβαση της υποχρέωσης αναστολής έχει άμεσες και δεσμευτικές συνέπειες *βάσει του κοινοτικού δικαίου*, διότι η υποχρέωση αναστολής του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης συνιστά άμεσα εφαρμοστέο κανόνα του κοινοτικού δικαίου, ο οποίος δεσμεύει όλες τις αρχές των κρατών μελών ([72]). Ως εκ τούτου, οι παραβάσεις της υποχρέωσης αναστολής μπορούν καταρχήν να δώσουν έρεισμα σε απαιτήσεις αποζημίωσης βάσει των υποθέσεων Francovich ([73]) και Brasserie du Pêcheur ([74]) του ΔΕΚ ([75]). Η εν λόγω νομολογία επιβεβαιώνει ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να αποκαθιστούν ζημίες που προξενούνται σε ιδιώτες λόγω παραβάσεων του κοινοτικού δικαίου οι οποίες καταλογίζονται σε αυτά ([76]). Ευθύνη του κράτους υπάρχει όταν: i) ο παραβιαζόμενος κανόνας δικαίου αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, ii) η παράβαση είναι αρκούντως σοβαρή και iii) υπάρχει άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράβασης της υποχρέωσης του κράτους μέλους και της βλάβης την οποία υπέστησαν οι ζημιωθέντες ([77]).

46. Η πρώτη προϋπόθεση (υποχρέωση του κοινοτικού δικαίου που αποσκοπεί στην προστασία των ατομικών δικαιωμάτων) πληρούται σε περίπτωση παράβασης των διατάξεων του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Το ΔΕΚ δεν έχει απλώς επιβεβαιώσει κατ' επανάληψη την ύπαρξη ατομικών δικαιωμάτων δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, αλλά έχει περαιτέρω διευκρινίσει ότι η προστασία των εν λόγω ατομικών δικαιωμάτων αποτελεί ιδιαίτερο καθήκον των εθνικών δικαστηρίων ([78]).

([70]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 53 και 55, υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 56, και υπόθεση C-334/07 P, *Επιτροπή* κατά *Freistaat Sachsen*, απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2008, δεν έχει ακόμα δημοσιευθεί, σκέψη 54.

([71]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 53 και 55, υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 56, καθώς και υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 75.

([72]) Υπόθεση 6/64 *Costa* κατά *E.N.E.L.*, Συλλογή 1964, σ. 1141, υπόθεση 120/73 *Lorenz GmbH* κατά *Bundesrepublik Deutschland και λοιπών*, Συλλογή 1973, σ. 1471, σκέψη 8, καθώς και υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 11.

([73]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-6/90 και C-9/90 *Francovich* και *Bonifaci* κατά *Ιταλίας*, Συλλογή 1991, σ. I-5357.

([74]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-46/93 και C-48/93 *Brasserie du Pêcheur* και *Factortame*, Συλλογή 1996, σ. I-1029.

([75]) Το γεγονός ότι οι παραβιάσεις των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις μπορεί να οδηγήσει σε άμεση ευθύνη του κράτους μέλους βάσει του κοινοτικού δικαίου επιβεβαιώθηκε στην υπόθεση C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo* κατά *Ιταλίας*, Συλλογή 2006, σ. I-5177, σκέψη 41.

([76]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-6/90 και C-9/90 *Francovich* και *Bonifaci* κατά *Ιταλίας*, ό.π. υποσημείωση 73, σκέψεις 31 έως 37 και συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-46/93 και C-48/93 *Brasserie du Pêcheur* και *Factortame*, ό.π. υποσημείωση 74, σκέψη 31.

([77]) Βλ. υπόθεση C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo* κατά *Ιταλίας*, ο.π. υποσημείωση 75, σκέψη 45.

([78]) Υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψεις 12 έως 14, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-261/01 και C-262/01 *Van Calster* και *Cleeren*, ό.π. υποσημείωση 35, σκέψη 53, καθώς και υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψη 38.

47. Η προϋπόθεση της αρκούντως σοβαρής παράβασης του κοινοτικού δικαίου επίσης κατά κανόνα πληρούται σε περίπτωση παράβασης των διατάξεων του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Προκειμένου το ΔΕΚ να εκτιμήσει κατά πόσον συντρέχει σοβαρή παράβαση του κοινοτικού δικαίου, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο βαθμό διακριτικής ευχέρειας που διαθέτουν οι οικείες αρχές ([79]). Στην περίπτωση που η οικεία αρχή δεν διαθέτει διακριτική ευχέρεια, η απλή παραβίαση του κοινοτικού δικαίου μπορεί να αρκεί προς απόδειξη της ύπαρξης σοβαρής παραβίασης ([80]). Εντούτοις, όσον αφορά το άρθρο 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, οι αρχές των κρατών μελών δεν έχουν τη διακριτική ευχέρεια να μην κοινοποιήσουν τα μέτρα ενίσχυσης. Καταρχήν υπόκεινται στην απόλυτη υποχρέωση να κοινοποιούν όλα τα μέτρα ενίσχυσης πριν από την εφαρμογή τους. Παρότι ενίοτε το ΔΕΚ λαμβάνει υπόψη το συγγνωστό χαρακτήρα της εν λόγω παράβασης του κοινοτικού δικαίου ([81]), εφόσον πρόκειται για κρατική ενίσχυση, οι αρχές των κρατών μελών κατά κανόνα δεν μπορούν να ισχυριστούν ότι δεν γνώριζαν την υποχρέωση αναστολής, δεδομένου ότι υπάρχει πλούσια νομολογία και πλήθος κατευθυντήριων γραμμών της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 87 παράγραφος 1 και 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Σε περίπτωση αμφιβολίας, τα κράτη μέλη μπορούν πάντα να κοινοποιούν το μέτρο στην Επιτροπή για λόγους ασφάλειας δικαίου ([82]).

48. Η τρίτη προϋπόθεση, σύμφωνα με την οποία πρέπει να έχει προκληθεί πραγματική και βέβαιη οικονομική βλάβη στον ενάγοντα από την παράβαση του κοινοτικού δικαίου, πληρούται με διάφορους τρόπους.

49. Ο ενάγων συνήθως ισχυρίζεται ότι η ενίσχυση υπήρξε άμεση αιτία διαφυγόντος κέρδους. Όταν προβάλλεται τέτοιος ισχυρισμός, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα εξής:

α) Δυνάμει των απαιτήσεων ισοδυναμίας και αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου ([83]), το εθνικό δίκαιο δεν δύναται να αποκλείει την ευθύνη κράτους μέλους για το διαφυγόν κέρδος ([84]). Βάσει του κοινοτικού δικαίου ζημία μπορεί να υπάρχει ανεξάρτητα από το κατά πόσον η παράβαση προξένησε στον ενάγοντα απώλεια περιουσίας ή ματαίωσε τη βελτίωση της περιουσιακής του κατάστασης. Σε περίπτωση που το εθνικό δίκαιο προβλέπει τέτοιο αποκλεισμό, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να αφήνει ανεφάρμοστη τη σχετική διάταξη σε αγωγές αποζημίωσης βάσει της παραγράφου 3 του άρθρου 88 της Συνθήκης.

β) Ο προσδιορισμός του ύψους των διαφυγόντων κερδών είναι πιο εύκολος σε περιπτώσεις στις οποίες εξαιτίας της παράνομης ενίσχυσης συνάφθηκε σύμβαση ή αξιοποιήθηκε συγκεκριμένη επιχειρηματική ευκαιρία από τον αποδέκτη και όχι από τον ενάγοντα. Το εθνικό δικαστήριο μπορεί σε μια τέτοια περίπτωση να υπολογίσει τα έσοδα που πιθανολογείται ότι θα είχε ο ενάγων βάσει της σύμβασης. Σε περίπτωση που η σύμβαση εκτελέστηκε ήδη από τον αποδέκτη, το εθνικό δικαστήριο θα μπορούσε να συνεκτιμήσει και τα κέρδη που όντως αποκόμισε.

γ) Ο υπολογισμός της ζημίας είναι πιο σύνθετος σε περιπτώσεις στις οποίες η ενίσχυση απλώς επέφερε συνολική απώλεια μεριδίου αγοράς. Ένας τρόπος αντιμετώπισης περιπτώσεων του είδους αυτού μπορεί να είναι η σύγκριση της παρούσας οικονομικής κατάστασης του ενάγοντα (βάσει του λογαριασμού αποτελεσμάτων χρήσης) με την υποθετική οικονομική του κατάσταση εάν δεν είχε χορηγηθεί η παράνομη ενίσχυση.

δ) Υπάρχουν ενδεχομένως περιπτώσεις στις οποίες η βλάβη που προξενείται στον ενάγοντα υπερβαίνει τα διαφυγόντα κέρδη, όπως όταν εξαιτίας της παράνομης ενίσχυσης ο ενάγων αναγκάζεται να παύσει τις δραστηριότητές του (π.χ. λόγω πτώχευσης).

([79]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-46/93 και C-48/93 *Brasserie du Pêcheur* και *Factortame*, ό.π. υποσημείωση 74, σκέψη 55.
([80]) Υπόθεση C-278/05 *Robins και λοιποί*, Συλλογή 2007, σ. I-1053, σκέψη 71, υπόθεση C-424/97 *Haim*, Συλλογή 2000, σ. I-5123, σκέψη 38, καθώς και υπόθεση C-5/94 *Hedley Lomas*, Συλλογή 1996, σ. I-2553, σκέψη 28.
([81]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-46/93 και C-48/93 *Brasserie du Pêcheur* και *Factortame*, ό.π. υποσημείωση 74, σκέψη 56.
([82]) Παρά το γεγονός ότι οι παραβάσεις του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης πρέπει, ως εκ τούτου, κατά κανόνα να θεωρούνται αρκούντως σοβαρές, ενδέχεται να συντρέχουν εξαιρετικές συνθήκες οι οποίες κωλύουν την άσκηση αγωγής αποζημίωσης και στις οποίες ενδέχεται να μην πληρούται η προϋπόθεση της αρκούντως σοβαρής παράβασης. Βλ. σημεία 32 και 33.
([83]) Βλ. τμήμα 2.4.1.
([84]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-46/93 και C-48/93 *Brasserie du Pêcheur* και *Factortame*, ό.π. υποσημείωση 74, σκέψεις 87 και 90.

50. Η δυνατότητα άσκησης αγωγής αποζημίωσης είναι καταρχήν ανεξάρτητη από τυχόν παράλληλη έρευνα της Επιτροπής για το ίδιο μέτρο ενίσχυσης. Η εν εξελίξει έρευνα δεν απαλλάσσει το εθνικό δικαστήριο από την υποχρέωσή του να διαφυλάσσει τα δικαιώματα των ιδιωτών σε περίπτωση παράβασης του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης ([85]). Εφόσον ο ενάγων δύναται να αποδείξει ότι ζημιώθηκε εξαιτίας της πρόωρης εφαρμογής της ενίσχυσης και, πιο συγκεκριμένα, εξαιτίας του αθέμιτου χρονικού πλεονεκτήματος του αποδέκτη, η επιδίκαση αποζημίωσης δεν αποκλείεται ούτε εάν η Επιτροπή έχει ήδη εγκρίνει την ενίσχυση κατά το χρόνο έκδοσης της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου ([86]).

51. Οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες ενίοτε επιτρέπουν στο εθνικό δικαστήριο να βασιστεί σε εύλογες εκτιμήσεις προκειμένου να υπολογίσει την αποζημίωση που θα επιδικάσει στον ενάγοντα. Στην περίπτωση αυτή, και με την προϋπόθεση του σεβασμού της αρχής της αποτελεσματικότητας ([87]), μπορεί να γίνει χρήση εύλογων εκτιμήσεων και για τον υπολογισμό απαιτήσεων αποζημίωσης που απορρέουν από το άρθρο 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Οι εύλογες εκτιμήσεις μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμο εργαλείο, όταν είναι δύσκολο να υπολογιστεί το ύψος της αποζημίωσης από το εθνικό δικαστήριο.

52. Οι νομικές προϋποθέσεις για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης βάσει του κοινοτικού δικαίου και τα ζητήματα υπολογισμού της αποζημίωσης μπορούν επίσης να αποτελέσουν τη βάση αιτημάτων συνδρομής προς την Επιτροπή, όπως προβλέπεται στο τμήμα 3 της παρούσας ανακοίνωσης.

2.2.5. *Αγωγή αποζημίωσης κατά του αποδέκτη*

53. Οι δυνητικοί ενάγοντες δικαιούνται να ασκήσουν αγωγή αποζημίωσης κατά της αρχής που χορηγεί την κρατική ενίσχυση. Ωστόσο, σε ορισμένες περιστάσεις ο ενάγων ενδέχεται να προτιμά να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης απευθείας κατά του αποδέκτη.

54. Στην απόφαση SFEI, το ΔΕΚ ασχολήθηκε ρητά με το ερώτημα κατά πόσον μπορεί να ασκηθεί αγωγή αποζημίωσης απευθείας κατά του αποδέκτη βάσει του κοινοτικού δικαίου. Απεφάνθη ότι το *κοινοτικό δίκαιο* δεν παρέχει επαρκή βάση για αγωγή του είδους αυτού, διότι το άρθρο 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης δεν επιβάλλει καμία άμεση υποχρέωση στον αποδέκτη ([88]).

55. Πάντως, τούτο δεν θίγει τη δυνατότητα άσκησης αγωγής αποζημίωσης κατά του αποδέκτη βάσει του ουσιαστικού *εθνικού δικαίου*. Εν προκειμένω, το ΔΕΚ κάνει ειδική μνεία στη δυνατότητα των δυνητικών εναγόντων να βασιστούν στους κανόνες του εθνικού δικαίου περί εξωσυμβατικής ευθύνης ([89]).

2.2.6. *Προσωρινά μέτρα*

56. Το καθήκον των εθνικών δικαστηρίων να επιβάλλουν όλες τις δέουσες έννομες συνέπειες των παραβάσεων της υποχρέωσης αναστολής δεν περιορίζεται στην έκδοση οριστικών αποφάσεων. Στο πλαίσιο του ρόλου τους δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, τα εθνικά δικαστήρια απαιτείται να διατάσσουν και τη λήψη προσωρινών μέτρων, εφόσον συντρέχει λόγος διασφάλισης των δικαιωμάτων των πολιτών ([90]) και της αποτελεσματικότητας του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης.

([85]) Υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 44.
([86]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de* la *Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 53 και 55.
([87]) Βλ. τμήμα 2.4.1.
([88]) Υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψεις 72 έως 74.
([89]) Υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 75. Σε καταστάσεις όπου υπάρχει σύγκρουση νόμων, το εφαρμοστέο δίκαιο καθορίζεται από τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη ΙΙ) (ΕΕ L 199 της 31.7.2007, σ. 40).
([90]) Υπόθεση C-354/90 *Fédération Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires και λοιποί* κατά *Γαλλίας*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 12, υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 52, καθώς και υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung* in *Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 46.

57. Η εξουσία των εθνικών δικαστηρίων να διατάσσουν προσωρινά μέτρα μπορεί να είναι ζωτικής σημασίας για τους ενδιαφερόμενους, στις περιπτώσεις που απαιτείται ταχεία προστασία. Λόγω της ικανότητάς τους να επεμβαίνουν αμέσως κατά της παράνομης ενίσχυσης, της εγγύτητάς τους και της πληθώρας των μέτρων που έχουν στη διάθεσή τους, τα εθνικά δικαστήρια είναι κατεξοχήν σε θέση να λάβουν προσωρινά μέτρα σε περίπτωση στην οποία η παράνομη ενίσχυση έχει ήδη καταβληθεί ή επίκειται η καταβολή της.

58. Οι πιο απλές περιπτώσεις είναι αυτές στις οποίες δεν έχει γίνει ακόμη εκταμίευση της παράνομης ενίσχυσης, πλην όμως υπάρχει κίνδυνος η ενίσχυση να εκταμιευθεί στη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου. Σε μια τέτοια περίπτωση, το εθνικό δικαστήριο έχει καθήκον να αποτρέπει παραβάσεις του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης ([91]), που μπορεί να απαιτήσει την έκδοση διαταγής προσωρινών μέτρων με την οποία απαγορεύεται η παράνομη εκταμίευση μέχρι την έκδοση απόφασης επί της ουσίας της υπόθεσης.

59. Στην περίπτωση που έχει ήδη καταβληθεί η παράνομη ενίσχυση, τα εθνικά δικαστήρια, στο πλαίσιο του ρόλου τους δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, συνήθως διατάσσουν την ολοσχερή ανάκτησή της (συμπεριλαμβανομένων των τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας). Λόγω της αρχής της αποτελεσματικότητας ([92]), το εθνικό δικαστήριο δεν δύναται να αναβάλει την έκδοση διαταγής ανάκτησης καθυστερώντας αδικαιολόγητα τη διαδικασία. Τέτοιου είδους καθυστέρηση, όχι απλώς θίγει τα δικαιώματα των ιδιωτών τα οποία προστατεύονται με τις διατάξεις του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, αλλά επιπλέον αυξάνει τη ζημία που προξενεί η παράνομη ενίσχυση στους ανταγωνιστές.

60. Πάντως, παρά τη γενική αυτή υποχρέωση, σε ορισμένες περιστάσεις ενδέχεται να καθυστερήσει η οριστική απόφαση του εθνικού δικαστηρίου. Στις περιπτώσεις αυτές, λόγω της υποχρέωσής του να προστατεύει τα δικαιώματα των ιδιωτών βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να χρησιμοποιεί όλα τα προσωρινά μέτρα που διαθέτει δυνάμει του εφαρμοστέου εθνικού δικονομικού πλαισίου ώστε να παύσουν τουλάχιστον προσωρινά οι στρεβλωτικές συνέπειες της ενίσχυσης στον ανταγωνισμό («προσωρινή ανάκτηση») ([93]). Κατά την εφαρμογή των εθνικών δικονομικών κανόνων στο πλαίσιο αυτό ισχύουν οι απαιτήσεις της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας ([94]).

61. Εφόσον, με βάση τη νομολογία των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων και την πρακτική της Επιτροπής, το εθνικό δικαστήριο σχημάτισε εύλογη εκ πρώτης όψεως πεποίθηση ότι το επίμαχο μέτρο εμπεριέχει παράνομη κρατική ενίσχυση, το πλέον πρόσφορο μέτρο εν προκειμένω θα είναι, κατά την άποψη της Επιτροπής και με την επιφύλαξη του εθνικού οικονομικού δικαίου, να διατάξει την κατάθεση της παράνομης ενίσχυσης *και* των τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας, σε δεσμευμένο λογαριασμό μέχρι την έκδοση απόφασης επί της ουσίας της υπόθεσης. Στην οριστική του απόφαση, το εθνικό δικαστήριο θα διατάξει είτε την επιστροφή των δεσμευμένων ποσών στην αρχή που χορηγεί την κρατική ενίσχυση, εάν επιβεβαιωθεί ο παράνομος χαρακτήρας της, είτε την αποδέσμευση των ποσών για τον αποδέκτη.

62. Η προσωρινή ανάκτηση μπορεί να αποτελέσει πολύ αποτελεσματικό εργαλείο και σε περιπτώσεις στις οποίες η διαδικασία ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου διεξάγεται παράλληλα με έρευνα της Επιτροπής ([95]). Η εν εξελίξει έρευνα της Επιτροπής δεν απαλλάσσει το εθνικό δικαστήριο από την ευθύνη του για την προστασία των δικαιωμάτων των ιδιωτών σε περίπτωση παράβασης του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης ([96]). Συνεπώς, το εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί απλώς να αναστείλει τη διαδικασία του μέχρι την έκδοση απόφασης από την Επιτροπή και στο μεταξύ να αφήσει χωρίς προστασία τα δικαιώματα του ενάγοντα δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Ως εκ τούτου, στην περίπτωση που το εθνικό δικαστήριο επιθυμεί να αναμείνει μέχρις ότου αποφανθεί για το συμβιβάσιμο της ενίσχυσης η Επιτροπή, πριν εκδώσει οριστική και αμετάκλητη διαταγή ανάκτησης, οφείλει να λάβει τα ενδεδειγμένα προσωρινά μέτρα. Και στην περίπτωση αυτή, ενδεδειγμένο μέτρο φαίνεται να είναι η έκδοση διαταγής για την κατάθεση των ποσών σε δεσμευμένο λογαριασμό. Σε περίπτωση κατά την οποία

([91]) Βλ. τμήμα 2.2.1.
([92]) Βλ. τμήμα 2.4.1.
([93]) Βλ. επίσης υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 52 και υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 46.
([94]) Βλ. τμήμα 2.4.1.
([95]) Βλ. τμήμα 2.3.1 για τα συμπεράσματα σχετικά με τα προσωρινά μέτρα σε υποθέσεις ανάκτησης.
([96]) Υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 44.

α) η ενίσχυση κηρυχθεί ασυμβίβαστη από την Επιτροπή, το εθνικό δικαστήριο διατάσσει την επιστροφή των ποσών του δεσμευμένου λογαριασμού στην αρχή που χορηγεί την κρατική ενίσχυση (το ποσό της ενίσχυσης προσαυξημένο με τόκους για το χρονικό διάστημα της παρανομίας),

β) η ενίσχυση κηρυχθεί συμβατή από την Επιτροπή, το εθνικό δικαστήριο απαλλάσσεται από την υποχρέωση βάσει του κοινοτικού δικαίου να διατάξει την ολοσχερή ανάκτηση ([97]). Ως εκ τούτου, με την επιφύλαξη των διατάξεων του εθνικού δικαίου ([98]), το εθνικό δικαστήριο δύναται να εκδώσει διαταγή αποδέσμευσης του ποσού της ενίσχυσης για τον αποδέκτη. Ωστόσο, όπως αναφέρεται στο τμήμα 2.2.3 της παρούσας ανακοίνωσης, το εθνικό δικαστήριο κατ' εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου δεν απαλλάσσεται από την υποχρέωση να διατάξει την ανάκτηση των τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας ([99]), οι οποίοι θα πρέπει να καταβληθούν στην αρχή που χορηγεί την κρατική ενίσχυση.

2.3. **Ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων στην εφαρμογή αρνητικών αποφάσεων της Επιτροπής που διατάσσουν ανάκτηση**

63. Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να επιλαμβάνονται ζητημάτων που άπτονται των κρατικών ενισχύσεων και σε περιπτώσεις στις οποίες η Επιτροπή έχει ήδη διατάξει την ανάκτηση της ενίσχυσης. Παρότι η πλειονότητα των υποθέσεων αναμένεται να αφορά την ακύρωση εθνικών διαταγών ανάκτησης, μπορεί επίσης να δεχθούν αγωγές αποζημίωσης από τρίτους κατά εθνικών αρχών για μη εφαρμογή απόφασης ανάκτησης της Επιτροπής.

2.3.1. *Αμφισβήτηση του κύρους εθνικής διαταγής ανάκτησης*

64. Σύμφωνα με το άρθρο 14 παράγραφος 3 του διαδικαστικού κανονισμού, τα κράτη μέλη εφαρμόζουν τις αποφάσεις ανάκτησης αμελλητί. Η ανάκτηση πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διαδικασίες της εθνικής νομοθεσίας, εφόσον αυτές επιτρέπουν την άμεση και πραγματική εκτέλεση της απόφασης ανάκτησης. Σε περίπτωση που εθνική δικονομική διάταξη δεν επιτρέπει την άμεση και/ή πραγματική ανάκτηση, το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να αφήσει την εν λόγω διάταξη ανεφάρμοστη ([100]).

65. Ενίοτε αμφισβητείται ενώπιον εθνικών δικαστηρίων το κύρος διαταγών ανάκτησης που εκδίδονται από εθνικές αρχές σε εφαρμογή απόφασης ανάκτησης της Επιτροπής. Οι κανόνες που διέπουν τις εν λόγω προσφυγές παρατίθενται αναλυτικά στην ανακοίνωση της Επιτροπής του 2007 ([101]) και οι βασικές αρχές τους συνοψίζονται στο παρόν τμήμα.

66. Ειδικότερα, προσφυγές ενώπιον εθνικών δικαστηρίων δεν μπορούν να αμφισβητήσουν το κύρος απόφασης της Επιτροπής, εφόσον ο προσφεύγων θα μπορούσε να έχει αμφισβητήσει απευθείας την οικεία απόφαση ενώπιον των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων και δεν το έπραξε ([102]). Τούτο σημαίνει επίσης ότι, εφόσον ήταν εφικτή η αμφισβήτηση βάσει του άρθρου 230 της Συνθήκης, το εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί να αναστείλει την εκτέλεση της απόφασης ανάκτησης για λόγους που σχετίζονται με το κύρος της απόφασης της Επιτροπής ([103]).

67. Στις περιπτώσεις που δεν είναι σαφές ότι ο προσφεύγων μπορεί να ασκήσει προσφυγή ακύρωσης βάσει του άρθρου 230 της Συνθήκης (στην περίπτωση π.χ. κατά την οποία το μέτρο ήταν καθεστώς ενίσχυσης με ευρεία κάλυψη όπου ο προσφεύγων δεν θα μπορεί να αποδείξει ατομικό συμφέρον), το εθνικό δικαστήριο οφείλει καταρχήν να παράσχει έννομη προστασία. Παρά ταύτα, ακόμη και κάτω από τις συνθήκες αυτές, ο εθνικός δικαστής πρέπει να ζητήσει την έκδοση προδικαστικής απόφασης βάσει του άρθρου 234 της Συνθήκης όπου η δικαστική προσφυγή αφορά την ισχύ και νομιμότητα της απόφασης της Επιτροπής ([104]).

([97]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 46 και 55.
([98]) Βλ. σημείο 35.
([99]) Υπόθεση C-199/06 *CELF* και *Ministre de la Culture et de la Communication*, ό.π. υποσημείωση 36, σκέψεις 52 και 55.
([100]) Υπόθεση C-232/05 *Επιτροπή* κατά *Γαλλίας* (Scott), ό.π. υποσημείωση 34, σκέψεις 49 έως 53.
([101]) Ανακοίνωση της Επιτροπής για μια αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων της Επιτροπής με τις οποίες τα κράτη μέλη διατάσσονται να ανακτήσουν παράνομες και ασυμβίβαστες κρατικές ενισχύσεις (ΕΕ C 272 της 15.11.2007, σ. 4), ό.π. υποσημείωση 53, σκέψεις 55 έως 59.
([102]) Βλ. παραπομπές στην υποσημείωση 34.
([103]) Υπόθεση C-232/05 *Επιτροπή* κατά *Γαλλίας* (Scott), ό.π. υποσημείωση 34, σκέψεις 59 έως 60.
([104]) Βλ. υπόθεση C-119/05 *Lucchini*, ο.π. υποσημείωση 32, σκέψη 53.

68. Η λήψη προσωρινών μέτρων σε τέτοιες περιπτώσεις υπόκειται σε πολύ αυστηρές νομικές προϋποθέσεις που καθορίστηκαν στις υποθέσεις Zuckerfabrik ([105]) και Atlanta ([106]). Αναστολή εκτέλεσης διαταγής ανάκτησης μπορεί να διαταχθεί από το εθνικό δικαστήριο μόνον υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις: i) το δικαστήριο να διατηρεί σοβαρές αμφιβολίες ως προς το κύρος της κοινοτικής πράξης και, εφόσον το ΔΕΚ δεν έχει ήδη επιληφθεί ερωτήματος σχετικού με το κύρος της αμφισβητούμενης πράξης, του υποβάλλει σχετικό ερώτημα, ii) να συντρέχει περίπτωση επείγοντος υπό την έννοια ότι είναι αναγκαία τα προσωρινά μέτρα προκειμένου να μην υποστεί ο αιτών σοβαρή και ανεπανόρθωτη ζημία και iii) το δικαστήριο οφείλει να λάβει δεόντως υπόψη το συμφέρον της Κοινότητας. Κατά την εκτίμηση όλων αυτών των προϋποθέσεων, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να σέβεται τις αποφάσεις των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων επί της νομιμότητας της απόφασης της Επιτροπής ή επί αίτησης για τη λήψη προσωρινών μέτρων σε κοινοτικό επίπεδο ([107]).

2.3.2. *Αποζημίωση για μη εφαρμογή απόφασης ανάκτησης*

69. Όπως ακριβώς και οι παραβάσεις της υποχρέωσης αναστολής, η μη συμμόρφωση αρχών κράτους μέλους με απόφαση ανάκτησης της Επιτροπής βάσει του άρθρου 14 του διαδικαστικού κανονισμού μπορεί να δώσει έρεισμα σε απαίτηση αποζημίωσης, σύμφωνα με τις αποφάσεις στις υποθέσεις Francovich και Brasserie du Pêcheur ([108]). Κατά την άποψη της Επιτροπής, η αντιμετώπιση των εν λόγω αγωγών αποζημίωσης βασίζεται στις αρχές σχετικά με τις παραβάσεις της υποχρέωσης αναστολής ([109]). Ο λόγος είναι ότι i) η υποχρέωση ανάκτησης του κράτους μέλους αποσκοπεί στην προστασία των ίδιων δικαιωμάτων των ιδιωτών με αυτά που προστατεύονται με την υποχρέωση αναστολής, και ii) οι αποφάσεις ανάκτησης της Επιτροπής δεν αφήνουν στις εθνικές αρχές διακριτική ευχέρεια· συνεπώς, καταρχήν, οι παραβάσεις της υποχρέωσης ανάκτησης πρέπει να θεωρούνται αρκούντως σοβαρές. Κατόπιν τούτων, η τύχη αγωγής αποζημίωσης για μη εφαρμογή απόφασης ανάκτησης της Επιτροπής εξαρτάται και πάλι από την ικανότητα του ενάγοντα να αποδείξει ότι υπέστη βλάβη ως άμεση συνέπεια της καθυστερημένης ανάκτησης ([110]).

2.4. **Δικονομικοί κανόνες και ενεργητική νομιμοποίηση ενώπιον εθνικών δικαστηρίων**

2.4.1. *Γενικές αρχές*

70. Τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εφαρμόζουν την υποχρέωση αναστολής και να προστατεύουν τα δικαιώματα των ιδιωτών σε περίπτωση χορήγησης παράνομων κρατικών ενισχύσεων. Καταρχήν, στις οικείες διαδικασίες ισχύουν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες ([111]). Ωστόσο, σύμφωνα με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, η εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας στις περιπτώσεις αυτές εξαρτάται από δύο βασικές προϋποθέσεις:

α) οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες που εφαρμόζονται σε προσφυγές βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης δεν μπορεί να είναι λιγότερο ευνοϊκοί απ' ό,τι οι κανόνες που αφορούν προσφυγές βάσει της εσωτερικής νομοθεσίας (αρχή της ισοδυναμίας) ([112]), και

β) οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες δεν μπορεί να καθιστούν υπερβολικά δυσχερή ή αδύνατη στην πράξη την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχονται από την κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας) ([113]).

([105]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-143/88 και C-92/89 *Zuckerfabrik Süderdithmarschen* και *Zuckerfabrik Soest* κατά *Hauptzollamt Itzehoe* και *Hauptzollamt Paderborn*, Συλλογή 1991, σ. I-415, σκέψη 33.

([106]) Υπόθεση C-465/93 *Atlanta Fruchthandelsgesellschaft* και λοιποί κατά *Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft*, Συλλογή 1995, σ. I-3761, σκέψη 51.

([107]) Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. ανακοίνωση της Επιτροπής του 2007, σημείο 59.

([108]) Βλ. παραπομπές στην υποσημείωση 77.

([109]) Βλ. τμήμα 2.2.4.

([110]) Βλ. σημεία 48 έως 51.

([111]) Υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 45 και υπόθεση C-526/04, *Laboratoires Boiron*, Συλλογή 2006, σ. I-7529, σκέψη 51.

([112]) Υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 45, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-392/04 και C-422/04, i-21 *Γερμανία*, Συλλογή 2006, σ. I-8559, σκέψη 57, καθώς και υπόθεση 33/76 *Rewe*, Συλλογή 1976, σ. 1989, σκέψη 5.

([113]) Υπόθεση C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 45, υπόθεση C-174/02 *Streekgewest*, Συλλογή 2005, σ. I-85, σκέψη 18, καθώς και υπόθεση 33/76 *Rewe*, ό.π. υποσημείωση 112, σκέψη 5.

71. Δεδομένης της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να αφήνουν τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες ανεφάρμοστους, εφόσον, σε αντίθετη περίπτωση, θα παραβίαζαν τις αρχές της παραγράφου 70 ([114]).

2.4.2. *Ενεργητική νομιμοποίηση*

72. Η αρχή της αποτελεσματικότητας έχει άμεσο αντίκτυπο στη νομιμοποίηση δυνητικών εναγόντων ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων δυνάμει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Εν προκειμένω, το κοινοτικό δίκαιο απαιτεί οι εθνικοί κανόνες περί νομιμοποίησης και εννόμου συμφέροντος να μη θίγουν το δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προστασίας ([115]). Επομένως, οι εθνικοί κανόνες δεν μπορεί να περιορίζουν τη νομιμοποίηση και το έννομο συμφέρον μόνον στους ανταγωνιστές του αποδέκτη ([116]). Επαρκές έννομο συμφέρον διαφορετικού χαρακτήρα (όπως αναγνωρίστηκε σε φορολογικές υποθέσεις) να προσφύγουν σε εθνικό δικαστήριο μπορεί να έχουν και τρίτοι οι οποίοι δεν θίγονται από τη στρέβλωση του ανταγωνισμού που προκύπτει από το μέτρο ενίσχυσης ([117]).

2.4.3. *Νομιμοποίηση σε φορολογικές υποθέσεις*

73. Η νομολογία που παρατέθηκε στην παράγραφο 72 έχει ιδιαίτερη σημασία σε περιπτώσεις κρατικών ενισχύσεων που χορηγούνται με τη μορφή απαλλαγών από φόρους και άλλες οικονομικές υποχρεώσεις. Στις περιπτώσεις αυτές, δεν είναι σπάνιες οι προσφυγές προσώπων που δεν τυγχάνουν της ίδιας απαλλαγής με σκοπό να αμφισβητήσουν τα φορολογικά βάρη τους βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης ([118]).

74. Ωστόσο, βάσει της νομολογίας των κοινοτικών δικαστηρίων, οι φορολογούμενοι τρίτοι μπορούν να επικαλεσθούν την υποχρέωση αναστολής μόνον εφόσον οι ίδιοι υπόκεινται σε φόρο που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του παράνομου μέτρου κρατικής ενίσχυσης ([119]). Για να θεωρηθεί ότι ένας φόρος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ενίσχυσης, βάσει της σχετικής εθνικής νομοθεσίας, το προϊόν του φόρου πρέπει να προορίζεται αποκλειστικά για τη χρηματοδότηση της παράνομης κρατικής ενίσχυσης και να επηρεάζει άμεσα το ύψος της ενίσχυσης που χορηγείται κατά παράβαση του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης ([120]).

75. Σε περίπτωση χορήγησης απαλλαγών από γενικούς φόρους, συνήθως δεν πληρούνται τα κριτήρια αυτά. Συνεπώς, κατά κανόνα, επιχείρηση που είναι υπόχρεη των εν λόγω φόρων δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι η απαλλαγή τρίτου είναι παράνομη βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης ([121]). Από πάγια νομολογία προκύπτει επίσης ότι η επέκταση της φορολογικής απαλλαγής στον ενάγοντα δεν συνιστά πρόσφορο μέτρο θεραπείας παραβάσεων του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, εφόσον δεν αίρονται τα στρεβλωτικά για τον ανταγωνισμό αποτελέσματα της παράνομης ενίσχυσης αλλά, αντίθετα, επιτείνονται ([122]).

2.4.4. *Συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων*

76. Η αρχή της αποτελεσματικότητας μπορεί να επηρεάσει και τη διαδικασία συγκέντρωσης αποδεικτικών στοιχείων. Λόγου χάρη, στις περιπτώσεις που το βάρος απόδειξης ενός συγκεκριμένου ισχυρισμού καθιστά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την τεκμηρίωση του εν λόγω ισχυρισμού από τον ενάγοντα (π.χ. στην περίπτωση κατά την οποία τα αναγκαία αποδεικτικά έγγραφα δεν βρίσκονται στην κατοχή του), το εθνικό δικαστήριο οφείλει να χρησιμοποιήσει κάθε δικονομικό μέσο που του παρέχει η εθνική νομοθεσία προκειμένου ο ενάγων να αποκτήσει πρόσβαση στα εν λόγω αποδεικτικά στοιχεία. Μεταξύ άλλων, το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται, εφόσον προβλέπεται από την εθνική νομοθεσία, να διατάξει τον διάδικο ή τρίτο να προσκομίσει τα αναγκαία αποδεικτικά στοιχεία ([123]).

([114]) Υπόθεση 106/77 *Amministrazione delle finanze dello Stato* κατά *Simmenthal*, Συλλογή 1978, σ. 629, σκέψεις 21 και 24.
([115]) Υπόθεση C-174/02 *Streekgewest*, ό.π. υποσημείωση 113, σκέψη 18.
([116]) Υπόθεση C-174/02 *Streekgewest*, ό.π. υποσημείωση 113, σκέψεις 14 έως 21.
([117]) Υπόθεση C-174/02 *Streekgewest*, ό.π. υποσημείωση 113, σκέψη 19.
([118]) Βλ. στατιστικά στοιχεία στο σημείο 3. Η επιβολή έκτακτου φορολογικού βάρους για ειδικούς τομείς ή παραγωγούς μπορεί επίσης να ισοδυναμεί με κρατική ενίσχυση υπέρ άλλων επιχειρήσεων, βλ. υπόθεση C-487/06 P *British Aggregates Association* κατά *Επιτροπής*, απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2008, δεν έχει ακόμα δημοσιευθεί, σκέψεις 81 έως 86.
([119]) Υπόθεση C-174/02 *Streekgewest*, ό.π. υποσημείωση 113, σκέψη 19.
([120]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-393/04 και C-41/05 *Air Liquide*, ό.π. υποσημείωση 13, σκέψη 46, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-266/04 έως C-270/04, C-276/04 και C-321/04 έως C-325/04, *Casino France και λοιποί*, Συλλογή 2005, σ. I-9481, σκέψη 40, καθώς και υπόθεση C-174/02 *Streekgewest*, ό.π. υποσημείωση 113, σκέψη 26.
([121]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-393/04 και C-41/05 *Air Liquide*, ό.π. υποσημείωση 13, σκέψη 48 και συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-266/04 έως C-270/04, C-276/04 και C-321/04 έως C-325/04 *Casino France και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 120, σκέψεις 43 και 44.
([122]) Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-393/04 και C-41/05 *Air Liquide*, ό.π. υποσημείωση 13, σκέψη 45.
([123]) Υπόθεση C-526/04 *Laboratoires Boiron*, ό.π. υποσημείωση 111, σκέψεις 55 και 57.

3. ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

77. Βάσει του άρθρου 10 της Συνθήκης, τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα και τα κράτη μέλη έχουν αμοιβαία υποχρέωση να συνεργάζονται πιστά μεταξύ τους με σκοπό την επίτευξη των στόχων της Συνθήκης. Συνεπώς, το άρθρο 10 της Συνθήκης υπονοεί ότι η Επιτροπή οφείλει να συνδράμει τα εθνικά δικαστήρια κατά την εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας ([124]). Παρομοίως, τα εθνικά δικαστήρια ενδέχεται να κληθούν να συνδράμουν την Επιτροπή κατά την εκτέλεση των καθηκόντων της ([125]).

78. Δεδομένου του σημαντικότατου ρόλου τον οποίο διαδραματίζουν τα εθνικά δικαστήρια στην εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων, η Επιτροπή αναλαμβάνει τη δέσμευση να συνδράμει τα εθνικά δικαστήρια εφόσον κρίνουν αναγκαία τη βοήθειά της για την έκδοση απόφασης επί εκκρεμούς υπόθεσης. Με την ανακοίνωση του 1995 ήδη προσφέρεται στα εθνικά δικαστήρια η δυνατότητα να ζητούν τη συνδρομή της Επιτροπής, πλην όμως εκείνα δεν την αξιοποιούν τακτικά. Για το λόγο αυτό, η Επιτροπή επιθυμεί να κάνει άλλη μία προσπάθεια για στενότερη συνεργασία με τα εθνικά δικαστήρια, παρέχοντάς τους πιο πρακτικούς και πιο εύχρηστους υποστηρικτικούς μηχανισμούς. Στο εγχείρημα αυτό, η Επιτροπή λαμβάνει υπόψη την ανακοίνωση του 2004 σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ Επιτροπής και δικαστηρίων των κρατών μελών της ΕΕ ([126]).

79. Η συνδρομή της Επιτροπής προς τα εθνικά δικαστήρια μπορεί να λάβει δύο διαφορετικές μορφές:

α) Το εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει από την Επιτροπή να του διαβιβάσει κρίσιμα στοιχεία που έχει στην κατοχή της (βλ. τμήμα 3.1).

β) Το εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει γνωμοδότηση της Επιτροπής σχετικά με ζητήματα που άπτονται της εφαρμογής της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων (βλ. τμήμα 3.2).

80. Κατά την παροχή συνδρομής προς τα εθνικά δικαστήρια, η Επιτροπή οφείλει να σέβεται το καθήκον της για τήρηση του επαγγελματικού απορρήτου και περιφρούρηση της λειτουργίας και της ανεξαρτησίας της ([127]). Συνεπώς, κατά την εκπλήρωση των καθηκόντων της προς τα εθνικά δικαστήρια δυνάμει του άρθρου 10 της Συνθήκης, η Επιτροπή δεσμεύεται να τηρεί στάση ουδετερότητας και αντικειμενικότητας. Εφόσον η συνδρομή της Επιτροπής προς τα εθνικά δικαστήρια εντάσσεται στο καθήκον της να υπεραμύνεται του δημοσίου συμφέροντος, η Επιτροπή δεν προτίθεται να εξυπηρετήσει ιδιωτικά συμφέροντα των διαδίκων της υπόθεσης που εκκρεμεί στο εθνικό δικαστήριο. Για τον λόγο αυτό, η Επιτροπή δεν δέχεται σε ακρόαση τους διάδικους για θέματα που άπτονται της συνδρομής της στο εθνικό δικαστήριο.

81. Η συνδρομή προς τα εθνικά δικαστήρια, στο πλαίσιο της παρούσας ανακοίνωσης, παρέχεται οικειοθελώς και με την επιφύλαξη της δυνατότητας ή της υποχρέωσης ([128]) του εθνικού δικαστηρίου να ζητήσει την έκδοση προδικαστικής απόφασης από το ΔΕΚ σχετικά με την ερμηνεία ή το κύρος διατάξεων του κοινοτικού δικαίου σύμφωνα με το άρθρο 234 της Συνθήκης.

3.1. **Διαβίβαση στοιχείων προς τα εθνικά δικαστήρια**

82. Το καθήκον της Επιτροπής να συνδράμει τα εθνικά δικαστήρια κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων περιλαμβάνει την υποχρέωσή της να τους διαβιβάζει κρίσιμα στοιχεία τα οποία βρίσκονται στην κατοχή της ([129]).

([124]) Υπόθεση C-39/94, *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 50, διάταξη της 13ης Ιουλίου 1990 στην υπόθεση C-2/88 *Imm., Zwartveld και λοιποί*, Συλλογή 1990, σ. I-3365, σκέψεις 16 έως 22 και υπόθεση C-234/89 *Δηλιμίτης* κατά *Henninger Bräu*, Συλλογή 1991, σ. I-935, σκέψη 53.

([125]) Υπόθεση C-94/00 *Roquette Frères*, Συλλογή 2002, σ. I-9011, σκέψη 31.

([126]) Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ της Επιτροπής και των δικαστηρίων των κρατών μελών της ΕΕ κατά την εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης (ΕΕ C 101 της 27.4.2004, σ. 54), σημεία 15 έως 30.

([127]) Διάταξη της 6ης Δεκεμβρίου 1990 στην υπόθεση C-2/88 *Imm., Zwartveld και λοιποί*, Συλλογή 1990, σ. I-4405, σκέψεις 10 και 11 και υπόθεση T-353/94 *Postbank* κατά *Επιτροπής*, Συλλογή 1996, σ. II-921, σκέψη 93.

([128]) Βάσει του άρθρου 234 της Συνθήκης, ένα εθνικό δικαστήριο, η απόφαση του οποίου δεν υπόκειται σε περαιτέρω δικαστικό έλεγχο, υποχρεούται να προβεί σε προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΚ, υπό ορισμένες συνθήκες.

([129]) Υπόθεση C-39/94 *SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 50, διάταξη της 13ης Ιουλίου 1990 στην υπόθεση C-2/88 *Imm., Zwartveld και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 124, σκέψεις 17 έως 22, υπόθεση C-234/89 *Δηλιμίτης* κατά *Henninger Bräu*, ό.π. υποσημείωση 124, σκέψη 53, καθώς και υπόθεση T-353/94 *Postbank* κατά *Επιτροπής*, ό.π. υποσημείωση 127, σκέψεις 64 και 65.

83. Το εθνικό δικαστήριο δύναται, μεταξύ άλλων, να ζητήσει από την Επιτροπή τα ακόλουθα είδη στοιχείων:

α) Στοιχεία σχετικά με διαδικασία που εκκρεμεί ενώπιον της Επιτροπής, όπως, μεταξύ άλλων, πληροφορίες σχετικά με το κατά πόσον εκκρεμεί ενώπιον της Επιτροπής διαδικασία για συγκεκριμένο μέτρο ενίσχυσης, κατά πόσον συγκεκριμένο μέτρο ενίσχυσης κοινοποιήθηκε δεόντως σύμφωνα με το άρθρο 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης, κατά πόσον η Επιτροπή έχει κινήσει επίσημη διαδικασία έρευνας ή έχει ήδη λάβει απόφαση ([130]). Εφόσον δεν έχει ληφθεί απόφαση, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει από την Επιτροπή να διευκρινίσει τον πιθανολογούμενο χρόνο έκδοσης απόφασης.

β) Επιπλέον, τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να ζητήσουν από την Επιτροπή να τους διαβιβάσει έγγραφα που κατέχει όπως, μεταξύ άλλων, αντίγραφα υπαρχουσών αποφάσεων της Επιτροπής, εφόσον δεν έχουν ήδη δημοσιευθεί στον δικτυακό της τόπο, πληροφορίες σχετικά με πραγματικά περιστατικά, στατιστικά στοιχεία, μελέτες αγοράς και οικονομικές αναλύσεις.

84. Προκειμένου να εξασφαλίσει αποτελεσματικότητα στη συνεργασία της με τα εθνικά δικαστήρια, οι αιτήσεις πληροφοριών θα διεκπεραιώνονται όσο το δυνατόν ταχύτερα. Η Επιτροπή θα καταβάλλει κάθε προσπάθεια για την παροχή στο εθνικό δικαστήριο των στοιχείων που της έχει ζητήσει εντός ενός μηνός από την ημερομηνία παραλαβής της αίτησης. Σε περίπτωση που η Επιτροπή πρέπει να ζητήσει από το εθνικό δικαστήριο να αποσαφηνίσει περαιτέρω το αίτημά του, η ανωτέρω προθεσμία αρχίζει από την παραλαβή των διευκρινίσεων που έχουν ζητηθεί. Σε περίπτωση που η Επιτροπή πρέπει να έρθει σε συνεννόηση με τρίτους που επηρεάζονται άμεσα από τη διαβίβαση των στοιχείων, η προθεσμία του ενός μηνός αρχίζει από την ολοκλήρωση της ως άνω συνεννόησης. Αυτό μπορεί να συμβεί, π.χ., σε περίπτωση ορισμένων στοιχείων που υποβλήθηκαν από ιδιώτη ([131]) ή σε περίπτωση στην οποία δικαστήριο κράτους μέλους ζητά στοιχεία που υποβλήθηκαν από άλλο κράτος μέλος.

85. Κατά τη διαβίβαση στοιχείων στα εθνικά δικαστήρια, η Επιτροπή οφείλει να τηρεί τις εγγυήσεις που παρέχονται στα φυσικά και νομικά πρόσωπα δυνάμει του άρθρου 287 της Συνθήκης ([132]). Βάσει του άρθρου 287 της Συνθήκης, τα μέλη, οι υπάλληλοι και το λοιπό προσωπικό της Επιτροπής οφείλουν να μην δημοσιοποιούν πληροφορίες που καλύπτονται από την υποχρέωση τήρησης του επαγγελματικού απορρήτου. Οι πληροφορίες που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο ενδέχεται να είναι εμπιστευτικές πληροφορίες ή επιχειρηματικά απόρρητα.

86. Από το άρθρο 10 σε συνδυασμό με το άρθρο 287 της Συνθήκης δεν συνάγεται ότι ισχύει απόλυτη απαγόρευση για τη διαβίβαση από την Επιτροπή στα εθνικά δικαστήρια πληροφοριών που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο. Η νομολογία των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων επιβεβαιώνει ότι το καθήκον πιστής συνεργασίας επιβάλλει στην Επιτροπή να παρέχει στα εθνικά δικαστήρια οποιοδήποτε στοιχείο της ζητείται από αυτά ([133]), ακόμη και πληροφορίες που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο.

87. Συνεπώς, πριν από τη διαβίβαση σε εθνικό δικαστήριο στοιχείων που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο, η Επιτροπή του υπενθυμίζει την υποχρέωσή του δυνάμει του άρθρου 287 της Συνθήκης και το ρωτά κατά πόσον μπορεί και προτίθεται να εγγυηθεί την προστασία εμπιστευτικών πληροφοριών ή επιχειρηματικών απορρήτων. Εάν το εθνικό δικαστήριο αδυνατεί να παράσχει τέτοια εγγύηση, η Επιτροπή δεν διαβιβάζει τα εν λόγω στοιχεία ([134]). Εάν όμως το εθνικό δικαστήριο παράσχει την εγγύηση, η Επιτροπή διαβιβάζει τα ζητούμενα στοιχεία.

([130]) Μετά τη λήψη των πληροφοριών αυτών, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει τακτική ενημέρωση της κατάστασης προόδου.

([131]) Υπόθεση T-353/94 *Postbank* κατά *Επιτροπής*, ό.π. υποσημείωση 127, σκέψη 91.

([132]) Υπόθεση C-234/89 *Δηλιμίτης* κατά *Henninger Bräu*, ό.π. υποσημείωση 124, σκέψη 53 και υπόθεση T-353/94 *Postbank* κατά *Επιτροπής*, ό.π. υποσημείωση 127, σκέψη 90.

([133]) Υπόθεση T-353/94 *Postbank* κατά *Επιτροπής*, ό.π. υποσημείωση 127, σκέψη 64 και διάταξη της 13ης Ιουλίου 1990 στην υπόθεση C-2/88 *Imm., Zwartveld και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 124, σκέψεις 16 έως 22.

([134]) Υπόθεση T-353/94 *Postbank* κατά *Επιτροπής*, ό.π. υποσημείωση 127, σκέψη 93 και διάταξη της 6ης Δεκεμβρίου 1990 στην υπόθεση C-2/88 *Imm., Zwartveld και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 127, σκέψεις 10 και 11.

88. Υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις όπου δεν επιτρέπεται η κοινοποίηση στοιχείων από την Επιτροπή στα εθνικά δικαστήρια. Ειδικότερα, η Επιτροπή δύναται να αρνηθεί τη διαβίβαση στοιχείων σε εθνικό δικαστήριο, εφόσον αυτό θα αποτελούσε ανάμειξη στη λειτουργία και ανεξαρτησία των Κοινοτήτων, ιδίως εάν διακυβεύεται η εκπλήρωση των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί στην Επιτροπή ([135]) (π.χ. πληροφορίες σχετικά με την εσωτερική διαδικασία λήψης αποφάσεων της Επιτροπής).

3.2. **Γνωμοδοτήσεις σχετικά με ζητήματα που άπτονται της εφαρμογής της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων**

89. Όταν καλείται να εφαρμόσει τη νομοθεσία περί κρατικών ενισχύσεων σε υπόθεση η οποία εκκρεμεί ενώπιόν του, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να σέβεται τυχόν συναφείς κοινοτικούς κανόνες στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων και την υπάρχουσα νομολογία των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων. Το εθνικό δικαστήριο μπορεί, περαιτέρω, να αναζητήσει κατευθύνσεις στην πρακτική λήψης αποφάσεων της Επιτροπής, στις ανακοινώσεις και στις κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων που εκδίδει η Επιτροπή. Ενδέχεται, ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις τα εργαλεία αυτά να μην παρέχουν στο εθνικό δικαστήριο επαρκείς οδηγίες για τα ζητήματα των οποίων επιλαμβάνεται. Δεδομένων των υποχρεώσεων που υπέχει από το άρθρο 10 της Συνθήκης και του σημαντικού και σύνθετου ρόλου που διαδραματίζουν τα εθνικά δικαστήρια όσον αφορά την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων, η Επιτροπή παρέχει στα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα να ζητήσουν γνωμοδότηση εκ μέρους της για κρίσιμα ζητήματα που άπτονται της εφαρμογής της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων ([136]).

90. Οι γνωμοδοτήσεις της Επιτροπής μπορούν, καταρχήν, να αφορούν κάθε οικονομικό, πραγματικό ή νομικό ζήτημα το οποίο ανακύπτει στο πλαίσιο της εθνικής διαδικασίας ([137]). Επίσης το εθνικό δικαστήριο προφανώς μπορεί να ζητήσει προδικαστική απόφαση σχετικά με θέματα ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου από το ΔΕΚ, βάσει του άρθρου 234 της Συνθήκης. Όταν έχει εξαντληθεί η άσκηση ένδικων μέσων κατά της απόφασης του δικαστηρίου βάσει του εθνικού δικαίου, η χρήση της εν λόγω προδικαστικής παραπομπής καταρχήν είναι υποχρεωτική ([138]).

91. Τα θέματα επί των οποίων μπορεί να γνωμοδοτήσει η Επιτροπή περιλαμβάνουν ενδεικτικά:

α) Το κατά πόσον συγκεκριμένο μέτρο μπορεί να χαρακτηριστεί κρατική ενίσχυση υπό την έννοια του άρθρου 87 της Συνθήκης και, εάν ναι, πώς πρέπει να υπολογισθεί το ακριβές ποσό της ενίσχυσης. Η γνωμοδότηση μπορεί να αφορά όλα τα κριτήρια που θεσπίζονται στο άρθρο 87 της Συνθήκης (ειδικότερα ύπαρξη πλεονεκτήματος, χορηγούμενου από κράτος μέλος ή από κρατικούς πόρους, πιθανή στρέβλωση του ανταγωνισμού και επίδραση στις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές).

β) Το κατά πόσον ένα συγκεκριμένο μέτρο ενίσχυσης πληροί ορισμένη απαίτηση κανονισμού απαλλαγής και δεν απαιτείται συνεπώς χωριστή κοινοποίηση ούτε έχει εφαρμογή η υποχρέωση αναστολής βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης.

γ) Το κατά πόσον συγκεκριμένο μέτρο ενίσχυσης υπάγεται σε καθεστώς ενισχύσεων που έχει κοινοποιηθεί και εγκριθεί από την Επιτροπή ή μπορεί άλλως να χαρακτηριστεί υφιστάμενη ενίσχυση. Η υποχρέωση αναστολής βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης δεν έχει εφαρμογή ούτε σε αυτές τις περιπτώσεις.

([135]) Διάταξη της 6ης Δεκεμβρίου 1990 στην υπόθεση C-2/88 *Imm., Zwartveld και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 127, σκέψη 11, υπόθεση C-275/00 *First* και *Franex*, Συλλογή 2002, σ. I-10943, σκέψη 49, καθώς και υπόθεση T-353/94 *Postbank* κατά *Επιτροπής*, ό.π. υποσημείωση 127, σκέψη 93.

([136]) Βλ. υπόθεση C-39/94,*SFEI και λοιποί*, ό.π. υποσημείωση 8, σκέψη 50.

([137]) Παρά ταύτα, βλ. σημείο 92.

([138]) Όταν η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου μπορεί να εξαχθεί σαφώς από την ισχύουσα νομολογία ή όταν δεν υπάρχει περιθώριο για εύλογες επιφυλάξεις, ένα δικαστήριο κατά των αποφάσεων του οποίου δεν προβλέπονται ένδικα μέσα βάσει του εθνικού δικαίου δεν απαιτείται να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, παρότι διατηρεί την ευχέρεια να το κάνει. Βλ. υπόθεση 283/81 *Cilfit και λοιποί*, Συλλογή 1982, σ. 3415, σκέψεις 14 έως 20, και συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-428/06 και C-434/06 *Unión General de Trabajadores de la Rioja*, Συλλογή 2008, σ. I-0000, απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2008, δεν έχει ακόμα δημοσιευθεί, σκέψεις 42 και 43.

δ) Το κατά πόσο συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις (όπως αναφέρεται στην απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση SFEI ([139]) οι οποίες κωλύουν την έκδοση από το εθνικό δικαστήριο, διαταγής ολοσχερούς ανάκτησης κατ' εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας.

ε) Σε περίπτωση που ζητείται από το εθνικό δικαστήριο να διατάξει την ανάκτηση τόκων, μπορεί να ζητήσει τη συνδρομή της Επιτροπής για τον υπολογισμό των τόκων και τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου επιτοκίου.

στ) Ποιές είναι οι νομικές προϋποθέσεις για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης βάσει της κοινοτικής νομοθεσίας και ζητήματα που άπτονται του υπολογισμού της προξενηθείσας ζημίας.

92. Όπως προαναφέρθηκε στο σημείο 20, η εκτίμηση του συμβιβάσιμου μέτρου ενίσχυσης με την κοινή αγορά σύμφωνα με το άρθρο 87 παράγραφοι 2 και 3 της Συνθήκης εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής. Τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι αρμόδια να εκτιμήσουν το συμβιβάσιμο μέτρου ενίσχυσης. Ως εκ τούτου, παρότι η Επιτροπή δεν μπορεί να γνωμοδοτήσει σε θέματα συμβιβάσιμου, το εθνικό δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να ζητήσει πληροφορίες διαδικαστικού χαρακτήρα προκειμένου να εξακριβώσει εάν η Επιτροπή ελέγχει ήδη το συμβιβάσιμο συγκεκριμένου μέτρου ενίσχυσης (ή προτίθεται να το πράξει) και, εάν ναι, πότε πιθανολογείται η έκδοση της απόφασής της ([140]).

93. Όταν η Επιτροπή γνωμοδοτεί, περιορίζεται στο να παράσχει στο εθνικό δικαστήριο τα πραγματικά στοιχεία ή τις οικονομικές ή νομικές διευκρινίσεις που έχουν ζητηθεί, χωρίς να υπεισέρχεται στην ουσία της υπόθεσης που εκκρεμεί ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου. Εξάλλου, σε αντίθεση με την αυθεντική ερμηνεία της κοινοτικής νομοθεσίας από τα κοινοτικά δικαιοδοτικά όργανα, η γνωμοδότηση της Επιτροπής δεν είναι νομικώς δεσμευτική για το εθνικό δικαστήριο.

94. Χάριν της μέγιστης δυνατής αποτελεσματικότητας στη συνεργασία της με τα εθνικά δικαστήρια, οι αιτήσεις για γνωμοδοτήσεις της Επιτροπής θα διεκπεραιώνονται όσο το δυνατόν ταχύτερα. Η Επιτροπή καταβάλλει κάθε προσπάθεια για την παροχή στο εθνικό δικαστήριο της γνωμοδότησης που της έχει ζητήσει εντός τεσσάρων μηνών από την ημερομηνία παραλαβής της αίτησης. Σε περίπτωση που η Επιτροπή πρέπει να ζητήσει από το εθνικό δικαστήριο να αποσαφηνίσει περαιτέρω το αίτημά του, η ανωτέρω προθεσμία αρχίζει από την παραλαβή των διευκρινιστικών στοιχείων που έχουν ζητηθεί.

95. Παρά ταύτα, επισημαίνεται εν προκειμένω ότι η γενική υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να προστατεύουν τα δικαιώματα των ιδιωτών βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης ισχύει και ενόσω η Επιτροπή συντάσσει τη γνωμοδότηση που της ζητήθηκε, διότι, όπως προβλέπεται στο σημείο 62, η υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να προστατεύει τα δικαιώματα των ιδιωτών βάσει του άρθρου 88 παράγραφος 3 της Συνθήκης ισχύει ανεξάρτητα από το αν επίκειται ή μη απόφαση της Επιτροπής ([141]).

96. Όπως προαναφέρθηκε στο σημείο 80 της παρούσας ανακοίνωσης, η Επιτροπή δεν δέχεται σε ακρόαση τα μέρη πριν από την παροχή της γνωμοδότησής της στο εθνικό δικαστήριο. Η γνωμοδότηση της Επιτροπής λαμβάνεται υπόψη στην εθνική διαδικασία σύμφωνα με τους συναφείς εθνικούς δικονομικούς κανόνες, οι οποίοι πρέπει να τηρούν τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου.

([139]) Βλ. παραπομπές στην υποσημείωση 51.
([140]) Βλ. σημείο 83.
([141]) Κατά περίπτωση με τη λήψη προσωρινών μέτρων, όπως αναλύεται στο τμήμα 2.2.6.

3.3. **Πρακτικά ζητήματα**

97. Προκειμένου να συμβάλει περαιτέρω στην αποτελεσματική συνεργασία και επικοινωνία μεταξύ της Επιτροπής και των εθνικών δικαστηρίων, η Επιτροπή αποφάσισε να συστήσει ένα ενιαίο σημείο επαφής, στο οποίο τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να απευθύνουν κάθε αίτηση συνδρομής όπως προβλέπεται στα τμήματα 3.1 και 3.2 της παρούσας ανακοίνωσης, καθώς και κάθε άλλο γραπτό ή προφορικό ερώτημα σχετικά με την πολιτική κρατικών ενισχύσεων που ενδέχεται να ανακύψει κατά την καθημερινή εκτέλεση των καθηκόντων τους.

European Commission
Secretariat General
B-1049 Brussels
Belgium
Τηλέφωνο: 0032 2 29 76271
Τηλεομοιοτυπία: 0032 2 29 98330
Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο: ec-amicus-state-aid@ec.europa.eu

98. Η Επιτροπή δημοσιεύει συνοπτική αναφορά της συνεργασίας της με τα εθνικά δικαστήρια βάσει της παρούσας ανακοίνωσης στην ετήσια έκθεσή της επί της πολιτικής ανταγωνισμού. Ενδέχεται επίσης να δημοσιεύει τις γνώμες και τις παρατηρήσεις της στον δικτυακό της τόπο.

4. ΤΕΛΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

99. Η παρούσα ανακοίνωση εκδίδεται με σκοπό την παροχή συνδρομής προς τα εθνικά δικαστήρια κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων. Δεν είναι δεσμευτική για τα εθνικά δικαστήρια ούτε επηρεάζει την ανεξαρτησία τους. Επίσης, η ανακοίνωση δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατών μελών και των φυσικών και νομικών προσώπων βάσει του κοινοτικού δικαίου.

100. Η παρούσα ανακοίνωση αντικαθιστά την ανακοίνωση του 1995 σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και της Επιτροπής στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων.

101. Η Επιτροπή προτίθεται να επανεξετάσει την παρούσα ανακοίνωση πέντε έτη μετά την έκδοσή της.